НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Фінансово-економічний факультет

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Спеціальність 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
на тему:

«Вплив податкової політики на соціально-економічні процеси в державі»

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Студентка групи
Ф-20.04/2 _____ Север'янова В.Я.
(підпис)

Науковий керівник _____ к.е.н., доцент Федина В.В.
(підпис)

Робота допущена до захисту _____ д.е.н., професор Бондарук Т.Г.
(підпис)

Київ 2024

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Освітній ступінь – *бакалавр*
Галузь знань - *07 «Управління та адміністрування»*
Спеціальність – *072 «Фінанси, банківська справа та страхування»*
Освітньо-професійна програма – *«Фінанси, банківська справа та страхування»*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
д.е.н., проф. Т.Г. Бондарук
_____
«18» жовтня 2023 р.

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу бакалавра
Север'янової Вікторії Ярославівни

1. Тема роботи: Вплив податкової політики на соціально-економічні процеси в державі
керівник роботи: к.е.н., доцент Федина В.В..
затверджена наказом по Академії від «18» жовтня 2023 р. № 385/1
2. Термін здачі студентом закінченої роботи 5 червня 2024 р.
3. Вихідні дані роботи: закони та нормативно-правові акти України, що регулюють діяльність податкових систем, офіційні публікації і матеріали Міністерства фінансів України, Державної податкової служби, інтернет-ресурси, монографи та періодичні публікації науковців.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які належить зробити):
1) теоретичні засади податкової політики;
2) оцінка впливу податкової політики на соціально-економічні процеси;
3) стратегія удосконалення політики для підвищення соціально-економічного розвитку.
5. Перелік графічного матеріалу: схеми, діаграми, таблиці.
6. Дата видачі завдання 18 жовтня 2023 р.

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи бакалавра на засіданні кафедри	18.10.2023	Виконано
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи	01.11.2023	Виконано
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень	13.11.2023	Виконано
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз	04.12.2023	Виконано
5.	Написання вступу до роботи	25.12.2023	Виконано
6.	Написання першого розділу роботи	22.01.2024	Виконано
7.	Написання другого розділу роботи	26.02.2024	Виконано
8.	Написання третього розділу роботи	25.03.2024	Виконано
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи	22.04.2024	Виконано
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру	01.05.2024	Виконано
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника	20.05.2024	Виконано
12.	Попередній захист роботи	03.06.2024	Виконано

Студент_____ Север’янова В.Я.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи_____ к.е.н., доцент Федина В.В.

ЗМІСТ

ВСТУП…… 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ…….. 8

1.1. Сутність податкової політики та її роль у соціальному регулюванні економіки……. 8

1.2. Податкова політика як інструмент соціальної справедливості та економічного розвитку …….. 19

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ …….. 27

2.1. Аналіз сучасного стану функціонування податкової системи України……. 27

2.2. Оцінка ефективності податкової політики в Україні та її вплив на економічну та соціальну стабільність;……. 38

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ…… 57

3.1. Реформування податкової системи: світовий досвід та можливості його використання у вітчизняній практиці ……. 57

3.2. Оптимізація податкового навантаження як інструмент сприяння економічному росту та соціальній стабільності в державі …… 63

ВИСНОВОК…….. 72

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах податкова політика є ключовим інструментом, що впливає на соціально-економічні процеси в державі. Особливо це стає важливим в контексті війни, яка триває в Україні. Ефективне управління податковими надходженнями дозволяє державі забезпечувати фінансування військових потреб, підтримку економіки та соціального захисту населення.

Податкова політика безпосередньо впливає і на соціальні процеси, оскільки через перерозподіл податкових надходжень держава забезпечує фінансування соціальних програм, освіти, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та інших важливих суспільних потреб. Зокрема, налагодження податкової системи може сприяти зменшенню рівня бідності та нерівності в доходах населення.

З огляду на виклики, з якими стикається Україна сьогодні, дослідження впливу податкової політики на соціально-економічні процеси є надзвичайно важливим. Виявлення ефективних податкових стратегій може сприяти стабілізації економіки, зміцненню соціальної справедливості та забезпеченню сталого розвитку. Це надасть можливість державі не тільки подолати поточну кризу, але й створити основу для відновлення та зростання у післявоєнний період.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Серед вітчизняних науковців, які приділяють значну увагу дослідженню поняття податкової політики, теоретичним основам її формування та практичній реалізації, варто відзначити: В. Ланового, І. Буряка, Л. Тарана, О. Шапаренка, О.Євтушенської, А. Соколовської, А. Нікітішиної, О. Макарука, В. Тищенко, І. Себестяновича, Л. Петика, Н. Лагодієнко, Л. Іванченкової, О. Найденко, А. Крисоватого, Н. Флісака та інші. Їх дослідження сприяють глибшому розумінню складних механізмів податкової політики, а також розробці рекомендацій щодо її

вдосконалення для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країни.

Метою дослідження є поглиблення теоретичних засад реалізації податкової політики та оцінка її впливу на соціально - економічний розвиток держави.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання дослідження**:

– дослідити сутність податкової політики та її роль у соціальному регулюванні економіки;

– розглянути податкову політику як інструмент соціальної справедливості та економічного розвитку;

– здійснити аналіз сучасного стану функціонування податкової системи України;

– оцінити ефективність податкової політики в Україні та її вплив на економічну і соціальну стабільність;

– дослідити світовий досвід реформування податкової системи та визначити можливості його використання в Україні;

– розкрити напрями сприяння економічному росту та соціальній стабільності через оптимізацію податкового навантаження;

Об'єктом дослідження є економічні відносини, які виникають в процесі формування та реалізації податкової політики.

Предметом дослідження є вплив податкової політики на соціально-економічні процеси в державі.

Методи дослідження. У процесі написання кваліфікаційної роботи, для розв’язання поставлених завдань, застосовувались такі загальнонаукові методи: теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, системного підходу (при дослідженні структури податкової системи); статистичні методи (для аналізу динаміки податкових надходжень до бюджетів); математичний (для оцінки ефективності податкової системи); табличний та графічний (для подання розрахунків та результатів у візуально-графічній формі).

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні публікації матеріалів Міністерства фінансів України, державної податкової служби, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, а також статистичні матеріали щодо формування податкових надходжень місцевих бюджетів, зокрема матеріали веб-сайту Державний веб-портал бюджету для громадян.

Практичне значення кваліфікаційної роботи. Сформульовані та обґрунтовані у кваліфікаційній роботі наукові положення можуть бути використані у діяльності державних органів влади в частині можливості застосування запропонованих в роботі методів оптимізації податкового навантаження.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 82 сторінки, які містять 13 таблиць, 3 формули і 23 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Сутність податкової політики та її роль у соціальному регулюванні економіки

В умовах ринкового господарювання значущість державного регулювання соціально-економічних процесів зазнає істотних змін, оскільки сьогодні втручання держави в економіку розглядається на різних рівнях. На макроекономічному рівні економічна політика сприяє уникненню негативних процесів і небажаних відхилень у циклічності економічного розвитку. На мікрорівні державна участь проявляється в регулюванні діяльності суб’єктів господарювання, визначенні цінової політики та створенні сприятливих умов для всіх ринкових агентів. Особливу увагу привертає регулювання соціально-економічних відносин на міжнародному рівні у зв'язку з активізацією глобалізаційних та інтеграційних процесів. Податкова політика, як один з основних інструментів втручання держави у соціально-економічні процеси, набуває особливої ваги у зв'язку з постійно зростаючою роллю держави в економіці та суспільному житті [20].

У розвинених країнах світу рівень перерозподілу ВВП через податки має значний вплив на економічний розвиток як окремих ринкових агентів, так і держави в цілому. Практика державного втручання розвинула відповідні інструменти для впливу на економіку, розділені на прямі та непрямі методи. Пряме втручання передбачає встановлення державних цін, обсягів виробництва, експортно-імпортних операцій, характерних для командно-адміністративної системи. Непрямі методи застосовуються у ринкових умовах і включають різноманітні важелі, такі як грошово-кредитний, бюджетно-податковий, зовнішньоекономічний та соціальний блоки.

У сучасних умовах особливого значення набуває бюджетно-податкова політика, яка включає в себе бюджетну і податкову політику, а також стратегії

фінансування бюджетного дефіциту. Таке реформування ринкової економіки напряму залежить від зміцнення державних фінансів, які накопичують грошові ресурси для фінансування суспільних потреб та створюють умови для збільшення економічного зростання та підвищення загального добробуту. Глибокий науковий підхід до розуміння сутності податкової політики є ключовим для досягнення поставлених цілей та для розуміння її ролі в інтеграційних процесах.

Термін «політика» може тлумачитися принаймні у двох контекстах: як суспільна наука і як особлива форма діяльності на різних рівнях - макро і мікро. Економічна політика охоплює всі сфери державного втручання. Прикметник «податкова» в понятті «податкова політика» вказує на напрямок державних зусиль у процесі управління. Роботи західних економістів не мають однозначних визначень категорії «податкова політика». Деякі автори, такі як С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмаленці, використовують термін «фіскальна політика», розуміючи під ним рішення, прийняті державними органами щодо своїх доходів і витрат. В інших джерелах, наприклад, у підручнику «Економікс» Кемпбелла Р. Макконелла та Стенлі Л. Брю, поняття фінансово-бюджетної та фіскальної політики об'єднуються і визначаються як зміни, внесені урядом у порядок здійснення державних видатків і оподаткування, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та неінфляційного національного продукту. Інші автори, такі як Едвін Дж. Долан, Колін Д. Кемпбелл, Розмарі Дж. Кемпбелл, зазначають, що урядовий вплив на процес кругообігу доходів включає фіскальну та грошово-кредитну політику, де фіскальна політика описує політику уряду у сфері оподаткування і державних витрат. Таким чином, в західних дослідженнях термін «податкова політика» не є загальноприйнятим і частіше замінюється терміном «фіскальна політика» [21].

Різні науковці та експерти розглядають термін «податкова політика» з різних перспектив. Наведена нижче таблиця надає огляд ключових аспектів податкової політики з погляду різних дослідників та аналітиків (Табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Різні підходи науковців щодо трактування терміну «податкова політика»

Міністерство фінансів України	«діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави» [26].
Петик Л. О., Себестянович І. С.	«податкова політика становить сукупність правових норм та заходів, які спрямовані на забезпечення регулювального впливу на рівень податкового навантаження та економічну поведінку платників податку, а отже, на процеси соціально-економічного розвитку держави» [29].
Євтушевська О.О., Лагодієнко Н. В., Іванченкова Л. В.	«податкова політика є частиною загальної економічної політики держави. Для ефективного регулювання економіки уряд має застосовувати гнучкий механізм впливу на економічні процеси. Це зумовлює існування різних типів і варіацій економічної політики, що мають на меті максимізацію ефективності управління» [11].
Нікітішин А. О.	«податкова політика є важливим атрибутом державності, складником економічної системи, фінансовим механізмом регулювання процесу примусової передачі частини фінансових ресурсів платників податків у розпорядження держави з метою виконання останньою важливих соціально-економічних функцій» [28].
Соколовська А.	«податкова політика полягає у встановленні та зміні елементів податкової системи (різновидів податків, ставок, структури, об'єктів, суб'єктів оподаткування, пільг тощо) для забезпечення надходжень до бюджету, достатніх для виконання державою покладених на неї функцій і стимулювання економічного зростання» [37].
Іванов Ю. Б., Тищенко В. Ф. Найденко О. Є	«податкова політика це діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави» [31].
Макарук О. В	«податкова політика - це діяльність держави з установлення, правового регламентування та організації стягнення податків і зборів, метою якої є формування централізованих фінансових ресурсів держави в процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту» [23].

Джерело: сформовано автором

Таким чином, аналіз різних підходів до визначення поняття «податкова політика» дозволяє сформулювати наступні висновки:

- податкова політика визначається як діяльність держави у сфері оподаткування;

- вона є комплексом правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на регулювання податкових відносин;

- головною метою податкової політики є забезпечення податкових надходжень і стимулювання економічного зростання;

- податкова політика є важливою складовою загальної фінансової стратегії держави на середньострокову і довгострокову перспективи;

- вона реалізується в рамках податкової системи країни;

- регулювання податкової політики здійснюється переважно через законодавчі акти;

Отже, на основі аналізу різних підходів до розуміння поняття «податкова політика» і врахування тенденцій глобалізації економічних систем і посилення інтеграційних процесів у світі, пропонуємо таке визначення її сутності: податкова політика держави - це комплекс правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на регулювання податкових відносин з метою забезпечення надходження податків до централізованих фондів грошових ресурсів держави і стимулювання економічного зростання через систему оподаткування. Податкова політика визначається рівнем впливу держави на соціально-економічні процеси і зазнає змін під впливом інтеграційних процесів у світовому господарстві. Урахування цього фактора пояснюється значущістю процесу економічної інтеграції, зокрема зближенням національних податкових систем. Досвід країн Європи у формуванні та реалізації податкової політики набуває великого значення для України, особливо з огляду на її бажання стати повноправним членом європейських організацій [26].

Заходи держави в галузі оподаткування визначаються цілями і завданнями податкової політики, які обумовлені соціально-економічним устроєм суспільства, інтересами соціальних груп, стратегічними цілями

економічного розвитку країни та міжнародними зобов'язаннями у сфері державних фінансів.

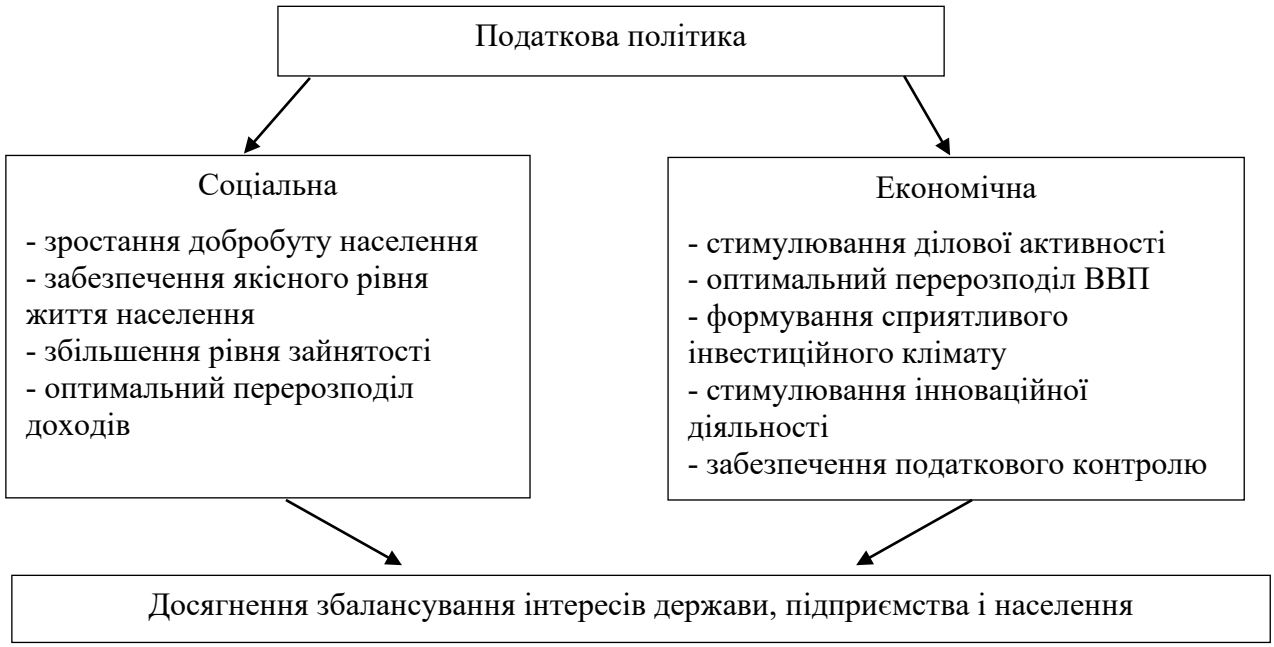

Рис. 1.1. Завдання податкової політики

Джерело: побудовано автором за даними:[39]

При формуванні цілей податкової політики необхідно враховувати об'єктивні функції податків. Багаторазово наголошувалося, що в економічній літературі немає єдиного погляду на кількість, зміст і реалізацію податкових функцій. Різні автори наводять різні комбінації податкових функцій, до яких відносять фіскальну, економічну, перерозподільну, контрольну, регулюючу, соціальну, політично-економічну, стимулюючу та інші, деякі з яких не мають наукового обґрунтування. Отже, при визначенні цілей податкової політики доцільно враховувати ті з них, які впливають на реалізацію податкової стратегії.

Рис. 1.2. Співвідношення цілей податкової політики

Джерело: побудовано автором за даними:[11]

Як відзначає А.І. Крисоватий, цілі, які передбачає податкова політика, визначають вибір методів її реалізації, тобто способів практичного застосування. Усі методи податкової політики, що виникли в результаті досліджень фіскальної науки та практики, можна розділити на наступні групи [17]:

- зміна податкового навантаження на платників;

- заміна одних способів оподаткування іншими, введення нових або скасування існуючих податків;

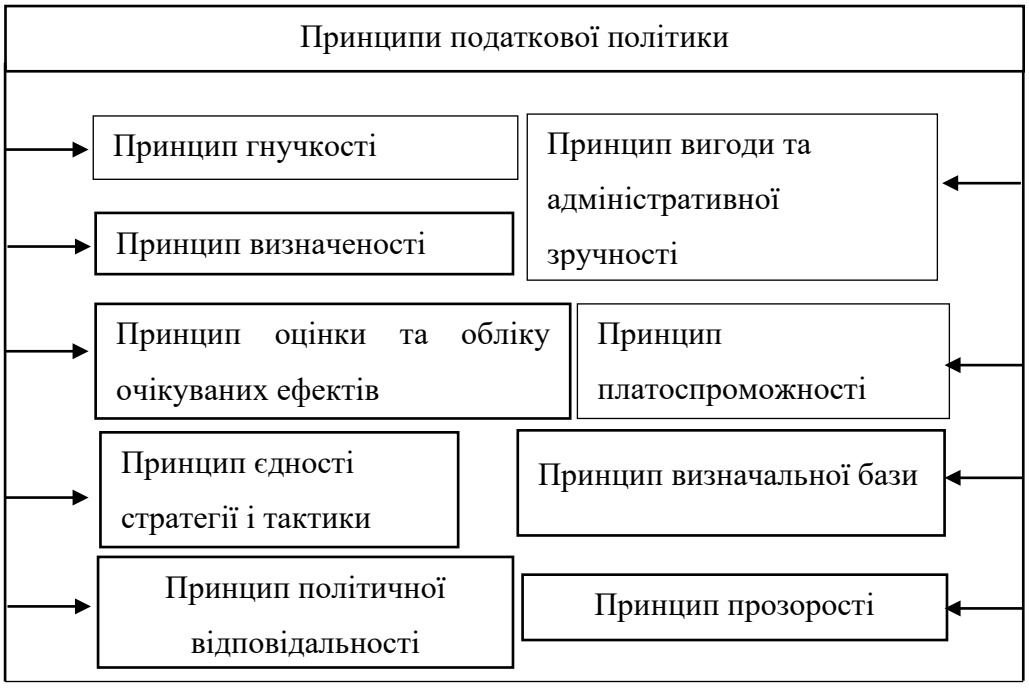
- зміна обсягу впливу певних податків або системи оподаткування в цілому;

- введення або скасування податкових пільг;

- застосування прогресивних та пропорційних методів оподаткування та введення диференційованої системи податкових ставок.

Виконання податкової політики базується на певних принципах, які стали предметом дослідження ще декілька століть тому. Під час різних епох ці принципи були обумовлені різними соціально-економічними інтересами, постійно доповнювалися та уточнювалися за допомогою робіт відомих економістів, таких як Адам Сміт і Адольф Вагнер. Навіть на сучасному етапі ці принципи залишаються актуальними, і вони продовжують бути предметом уваги в рамках побудови податкових систем і податкової політики. Різні класифікації цих принципів розроблені такими вченими, як Анатолій Крисоватий, Анна Соколовська, Олександр Данілов, Ніна Флісак та інші. Незважаючи на дискусії про повноту, об'єктивність і науковість різних підходів до класифікації принципів, варто звернутися до вивчення саме принципів податкової політики держави [17].

Система принципів включає принципи оподаткування та принципи податкової політики, причому перші є первинними, а останні — вторинними,

що випливає з методологічних принципів. Зазначені авторами загальнонаукові та методологічні принципи залишаються актуальними, оскільки враховують різні аспекти розвитку податкової системи і податкової політики [29].

Рис 1.3. Принципи податкової політики

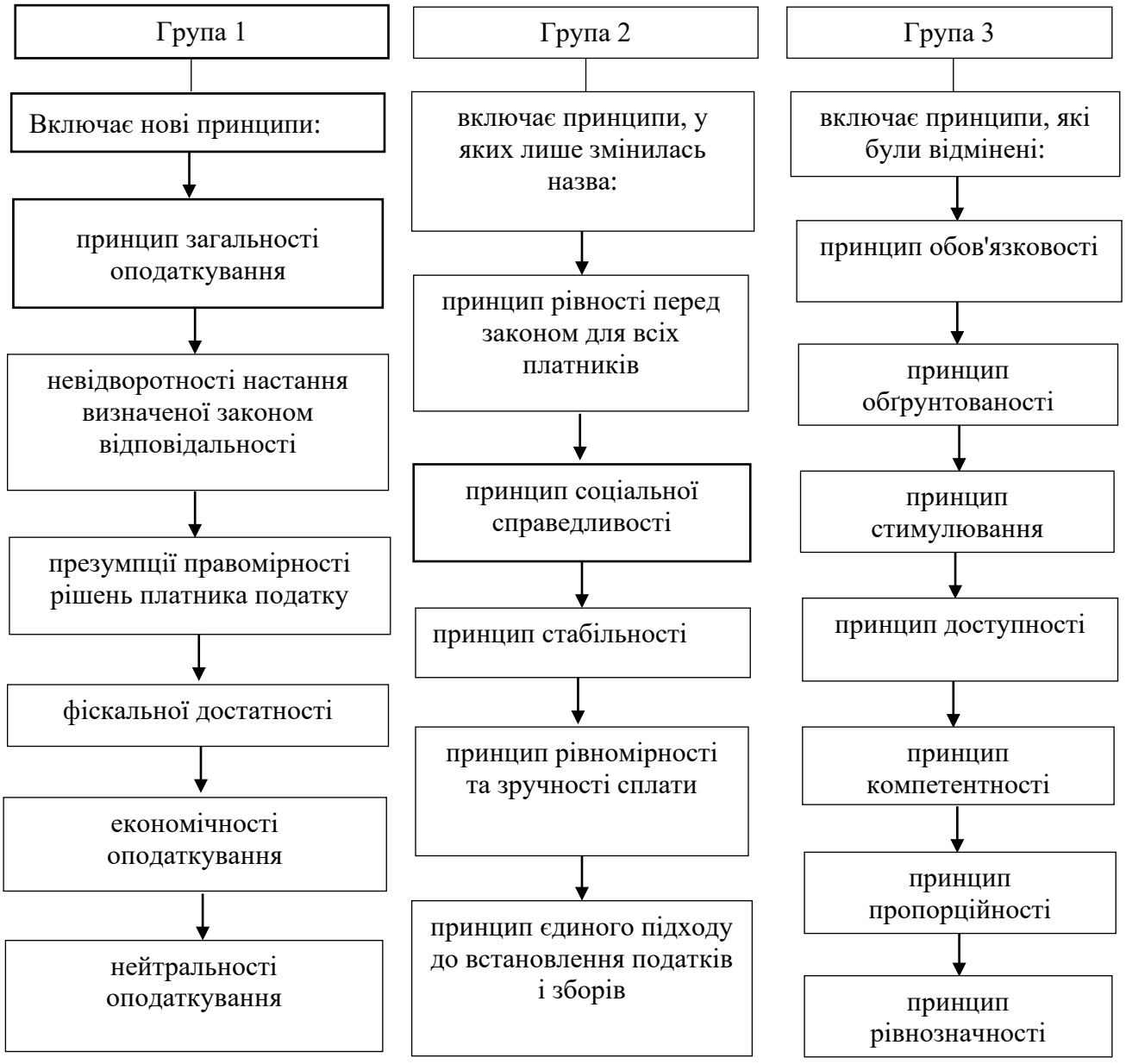
Джерело: побудовано автором за даними:[29]

Ці принципи є основними, та допомагають створити справедливу, ефективну і стабільну податкову систему, яка відповідає вимогам сучасного суспільства та економіки.

Податкова політика повинна бути здатною адаптуватися до змін в економічному середовищі та потребах суспільства. Принцип визначеності передбачає чітке формулювання податкових правил і норм, що забезпечує зрозумілість та передбачуваність для платників податків. Принцип оцінки та обліку очікуваних ефектів вимагає оцінки потенційних економічних та соціальних наслідків впровадження податкових змін перед їх прийняттям. Принцип єдності стратегії і тактики забезпечує координацію між довгостроковими стратегічними цілями і короткостроковими тактичними заходами податкової політики. Принцип політичної відповідальності передбачає відповідальність органів влади за прийняття і впровадження

податкової політики перед суспільством. Принцип вигоди та адміністративної зручності спрямований на спрощення податкових процедур, щоб вони були зручними для платників податків та адміністративно ефективними. Принцип платоспроможності враховує здатність платників податків сплачувати податки без надмірного фінансового навантаження. Принцип визначальної бази забезпечує, що податкові правила базуються на стабільних та надійних даних. Принцип прозорості - гарантує відкритість та доступність інформації про податкову політику для громадськості.

З прийняттям Податкового кодексу в Україні відбулися зміни у переліку

принципів податкового законодавства, які можна розподілити на три групи.

Рис. 1.4. Групи змін принципів податкового законодавства

Джерело: побудовано автором за даними:[4]

Перша група включає нові принципи, серед яких: принцип загальності оподаткування (кожна особа має сплачувати податки і збори, які належать до її обов'язків), невідворотності настання визначеної законом відповідальності, презумпції правомірності рішень платника податку (якщо існують неоднозначності у трактуванні прав та обов'язків платників податків або контрольних органів, рішення приймається на користь будь-якої зі сторін), фіскальної достатності (встановлення податків та зборів з урахуванням балансу між доходами та витратами бюджету), економічності оподаткування (податки та збори приносять до бюджету значно більше коштів, ніж коштів, які витрачаються на їхнє збирання), та нейтральності оподаткування (податки та збори не впливають на конкурентоспроможність платника податків).

Група II включає принципи, у яких лише змінилась назва. До цих принципів відносяться принцип рівності перед законом для всіх платників (недопущення будь-якої форми податкової дискримінації), принцип соціальної справедливості (встановлення податків та зборів відповідно до фінансових можливостей платників податків), принцип стабільності (забезпечення сталості податкової системи разом з її раціональністю та готовність до змін, якщо вона є неефективною в будь-якому аспекті), принцип рівномірності та зручності сплати (встановлення строків сплати податків та зборів для своєчасного надходження коштів до бюджету та для зручності платників), і принцип єдиного підходу до встановлення податків і зборів (визначення всіх обов'язкових елементів податку на законодавчому рівні).

Група III включає принципи, які були відмінені: принципи обов'язковості, обґрунтованості, стимулювання, доступності, компетентності, пропорційності, рівнозначності.

Податкова політика повинна мати достатню гнучкість та оперативно реагувати на зміну соціально-економічної ситуації не лише на рівні регіону або країни, а й у світі загалом. Загалом, вона має відповідати соціально-економічним трансформаціям, а в деяких випадках навіть передбачати й випереджати очікувані зміни. Сформована податкова політика – це не догма, а орієнтир для дії, який потребує постійного вдосконалення та об'єктивної корекції.

Є два основні типи бюджетно-податкової політики:

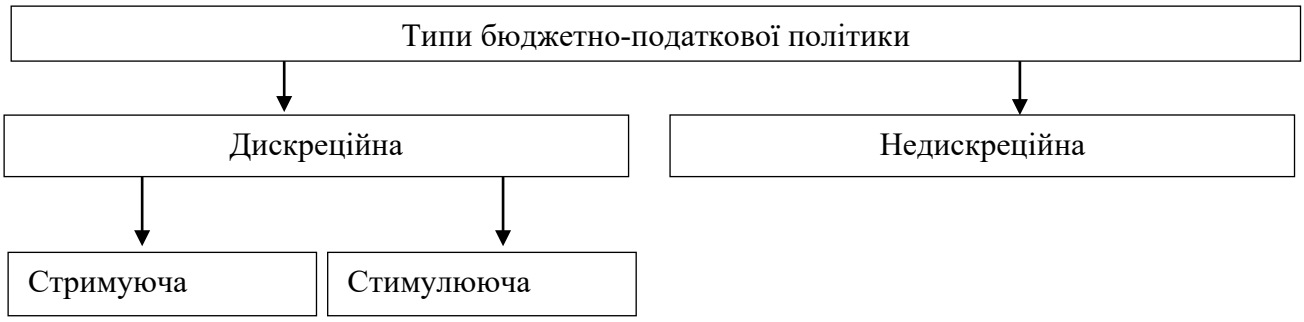

Рис. 1.5. Типи бюджетно-податкової політики

Джерело: побудовано автором за даними:[10]

При виконанні дискреційної політики, зміни в податковій системі залежать від урядових рішень, оскільки вони свідомо вносять зміни у податкову систему з метою вплинути на інфляцію, рівень зайнятості та валовий внутрішній продукт. Виходячи з рисунку, дискреційний тип поділяється на стримуючу політику і стимулюючу. У сфері оподаткування стимулююча політика передбачає зменшення податкових вилучень з доходів громадян для збільшення сукупного попиту, тому її варто застосовувати при економічному спаді.

Стримуюча бюджетно-податкова політика доцільна, коли економіка знаходиться у стані надмірного підйому і його попит перевищує пропозицію. Через виникнення інфляції попиту з’являється необхідність обмеження споживчих витрат населення. Це робиться шляхом збільшення податкових вилучень за допомогою підвищення ставок податків, чи раціональних податкових пільг.

Недискреційну політику ще називають політикою «вмонтованих стабілізаторів». Вона базується на теоретичному припущені. Що податкова система має здатність автоматично впливати на економічний цикл. Навіть без змін у податковій системі, податкові вилучення збільшуються при зростанні ВВП і зменшуються при його спаді, створюючи стабілізуючий ефект. Цей ефект найбільш виражений у прогресивній податковій системі, яка передбачає збільшення податкових вилучень зі збільшенням доходів.

Науковці виділяють три моделі податкових систем в залежності від податкового навантаження:

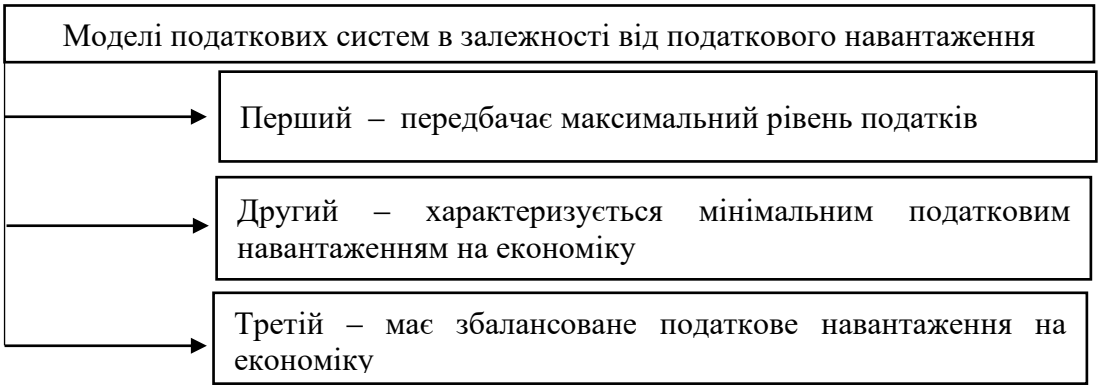

Рис. 1.6. Моделі податкових систем в залежності від податкового навантаження

Джерело: побудовано автором за даними:[17]

Перша модель, як і зазначено на рисунку, передбачає максимальний рівень оподаткування. Її також можна характеризувати максимізацією податків, високими прогресивними ставками та мінімальними пільгами.

Другу модель ще називають «політикою економічного розвитку». Її не можна назвати вигідним для держави, оскільки діє скорочення соціальних програм через зменшення бюджетних доходів. Але для платників податків – це є найбільш сприятливий варіант.

Третя є компромісною для наведених перших двох моделей. Вона дозволяє не стримувати розвиток економіки, надає громадянам досить високий рівень соціального захисту та чимало соціальних програм, у обмін на підтримання високого рівню соціальних витрат.

Податкова політика реалізується за допомогою податкового механізму. Держава, маніпулюючи податковим механізмом, має можливість або сприяти економічному розвитку, або стримувати його. Податковий механізм охоплює всі аспекти господарського життя країни, оскільки податкові заходи є найбільш універсальним інструментом впливу на економічні відносини. Він визначає загальний податковий клімат для внутрішньої та зовнішньої діяльності компаній і забезпечує стимулювання пріоритетних напрямків руху капіталу за допомогою преференційних податкових умов.

Узагальнюючи, податковий механізм визначає роль податків у суспільстві, яка постійно змінюється відповідно до діяльності держави.

В контексті методології податковий механізм представляється як спосіб функціонування його складових в системі управління податковим процесом, через які реалізуються економічні інтереси суб'єктів податкових відносин. Суспільно-економічний аспект податкових відносин відображає відносини власності на доходи, що перерозподіляються у суспільстві через податки. Організаційно-економічний аспект податкових відносин проявляється у податкових органах держави та інститутах, які забезпечують перерозподіл доходів і взаємодію між державою та платниками податків.

Сутність податкового механізму, як важливої частини фінансового механізму, можна розглядати з двох поглядів: об'єктивного та суб'єктивного. Об'єктивний компонент визначається розподільними відносинами фінансів і діє згідно з економічними законами. Він стосується податків як фінансової категорії і впливає на процеси відтворення, виражаючи суперечності між виробництвом, обміном та споживанням у суспільстві. Суб'єктивний аспект обумовлює динамічний характер податкового механізму, що змінюється відповідно до етапів розвитку економіки. Він є результатом державних дій і відображає конкретні цілі та завдання податкової політики.

Податковий механізм виконує низку функцій, що відображають різні аспекти його діяльності. Ці функції включають фіскальну, перерозподільну, управлінську, планувальну, регулювальну, контрольну, функції примусу,

інформаційну та консультативну. Вони взаємопов'язані і розглядаються як частини цілісного механізму, що забезпечує ефективну роботу податкової системи.

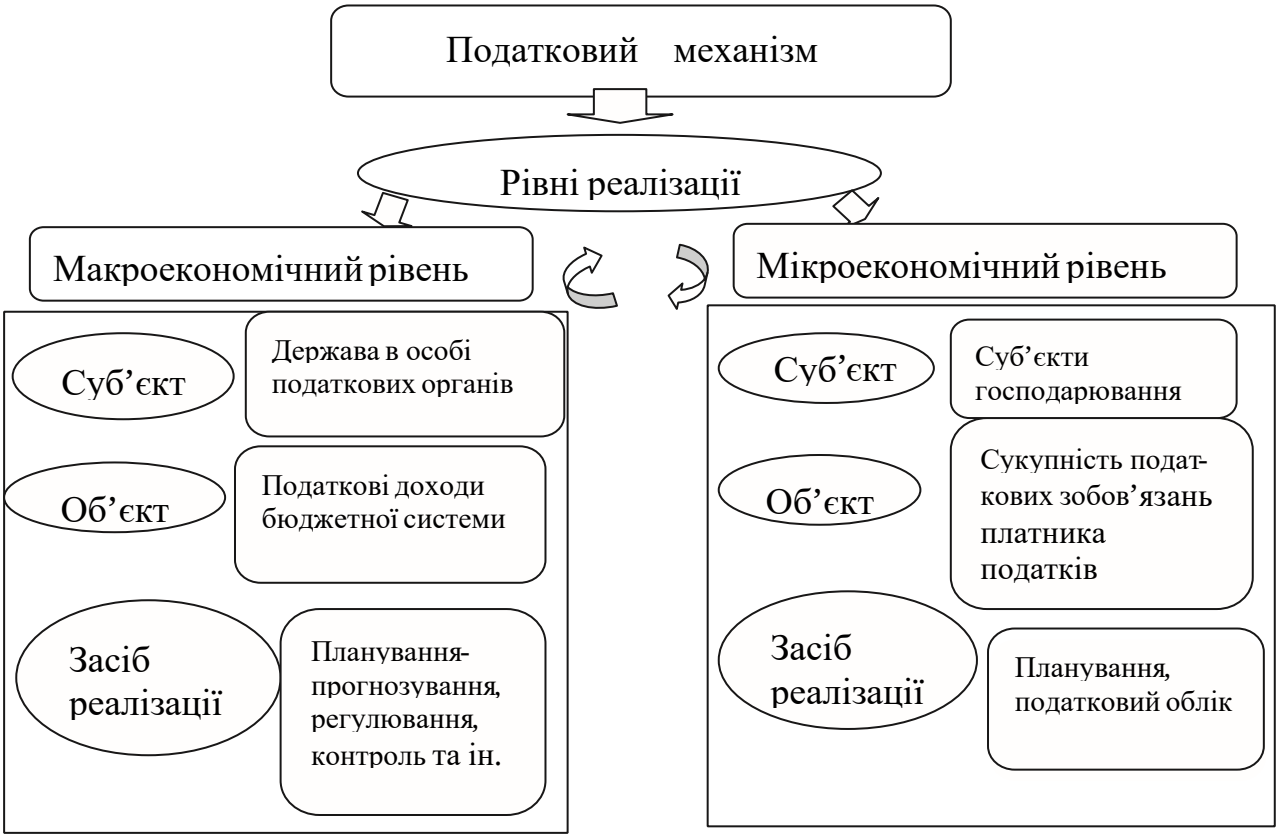

Рис. 1.7. Складові податкового механізму

Джерело: побудовано автором за даними:[5]

У процесі функціонування податкового механізму відбувається взаємодія між державою і платником податків, які в свою чергу впливають на сукупність податкових платежів і зобов'язань господарюючих суб'єктів. Протиріччя, що виникають внаслідок такої взаємодії, вирішуються шляхом формування ефективного податкового механізму та вдосконалення його інструментів [24].

Будь-який метод реалізації податкової політики ґрунтується на конкретних інструментах. Серед таких інструментів можна виокремити такі: податкові ставки, податковий кредит, податкові пільги та преференції, податкові заохочення та санкції, податкову амністію та податкові канікули,

формування податкової бази, визначення об'єктів та суб'єктів оподаткування і таке інше.

На мікрорівні застосування інструментів податкової політики часто спрямоване на зменшення обсягу податкових платежів з боку господарюючих суб'єктів. Це може включати в себе використання податкових пільг, оптимізацію податкових зобов'язань або впровадження інших стратегій з метою мінімізації податкового тягаря.

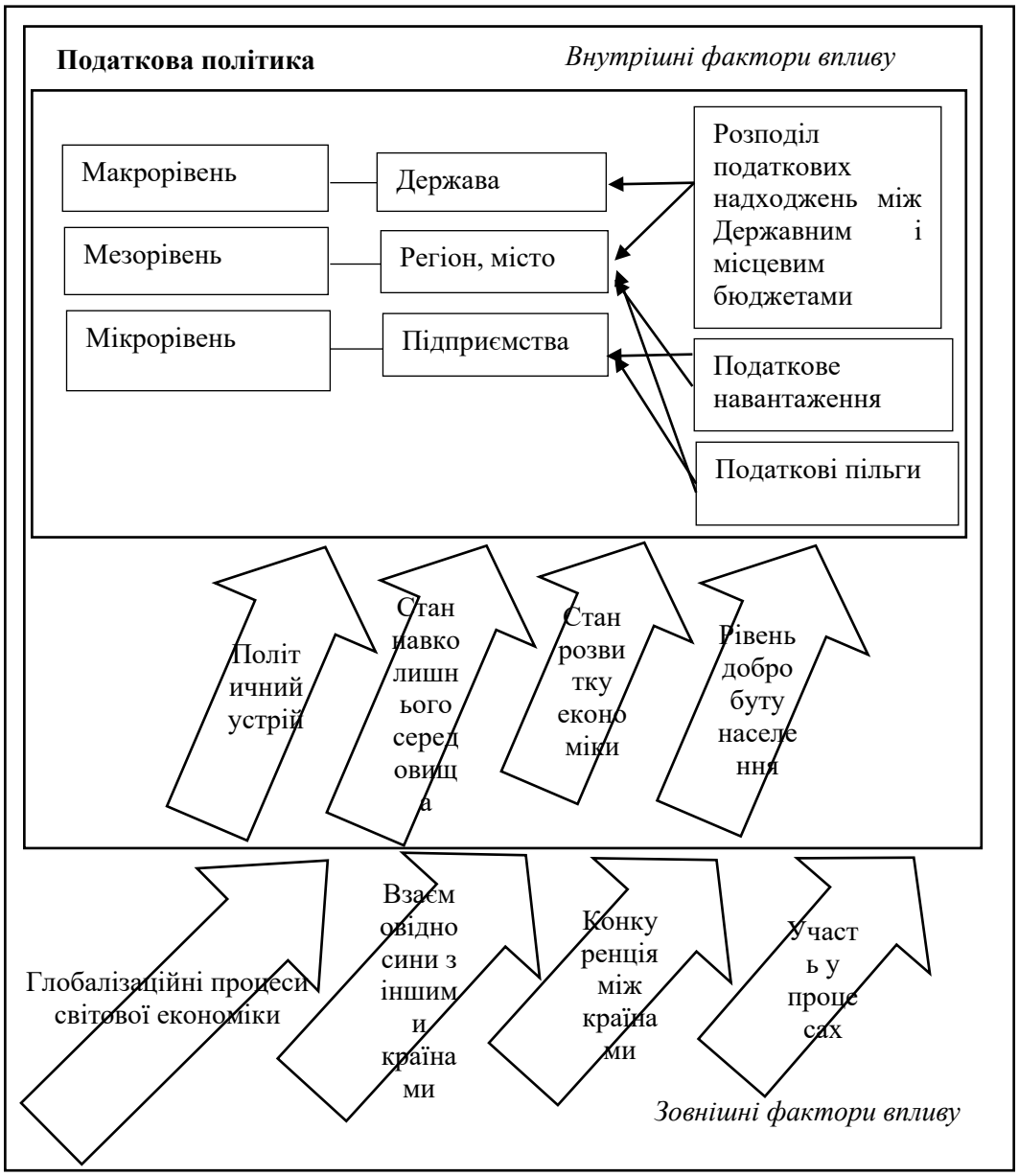
У сучасних умовах ринкової економіки, ефективна податкова політика має вирішальне значення. Вона сприяє накопиченню фінансових ресурсів для задоволення суспільних потреб і регулюванню економічних відносин. Рівень впливу держави на соціально-економічні процеси визначає її характер, який змінюється під впливом глобальних тенденцій. У зв'язку з цим, враховуючи основи функціонування національних економічних систем, сучасна податкова політика стає більш гнучкою та адаптованою до змін у розвитку економіки, потреб і умов для ефективної діяльності, а також для стимулювання інвестицій і інноваційних процесів у ринкових умовах.

Податкова політика залежить як від внутрішніх, так і від зовнішніх факторів. Внутрішні фактори включають усі виклики всередині держави: рівень інфляції та безробіття, політичний клімат країни, дефіцити на надлишки бюджетів, рівень життя населення тощо. Зовнішні фактори включають стратегії розвитку країни, конкуренцію між країнами задля створення сприятливої інвестиційної привабливості, глобальні проблеми сьогодення.

Внутрішні фактори поділяються на три рівні: макрорівень, мезорівень,мікро рівень (рис. 1.8).

До макрорівневих факторів належать стан економіки, рівень добробуту населення, політичний устрій країни. Мезорівню стосується стан розвитку регіонів та міст, розподіл податкових надходжень між державним та місцевим бюджетами. До мікрорівневих факторів відносять податкове навантаження на підприємства, податкові пільги.

До зовнішніх факторів відносяться: вибір стратегії економічного розвитку країни, враховуючи глобальні виклики сьогодення; політика міжнародних організацій у сфері оподаткування; конкуренція між різними країнами за створення привабливого інвестиційного середовища, враховуючи

податкові аспекти.

Рис. 1.8. Фактори впливу на податкову політику

Джерело: побудовано автором за даними: [39]

Отже, було досліджено сутність податкової політики та її роль у соціальному регулюванні економіки. Визначено, що податкова політика є

комплексом заходів, спрямованих на збір податків від суб'єктів господарювання з метою забезпечення функціонування державного бюджету та здійснення різноманітних функцій держави.

Податкова політика є одним із ключових елементів економіки держави, спрямованої на регулювання економічних процесів, забезпечення стабільного фінансового надходження у бюджет та підтримання соціальної справедливості. Вона охоплює сукупність заходів, які використовуються урядом для впливу на економічну діяльність через податкову систему. Основною метою податкової політики є створення сприятливих умов для економічного розвитку, забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження та підтримка фінансової стабільності.

Основним інструментом реалізації податкової політики є податковий механізм. Він спрямований на регулювання економічної діяльності, забезпечення стабільності бюджету та справедливого розподілу доходів у суспільстві, що включає сукупність методів, засобів та процедур, за допомогою яких держава здійснює податкове регулювання.

1.2. Податкова політика як інструмент соціальної справедливості та економічного розвитку

У веденні нашої країни активно реалізується концепція реформування правової та інституційної систем, спрямована на адаптацію України до всесвітніх стандартів і ідеалів у всіх сферах суспільного життя. Однією з цих сфер реформування є податкова система, до якої останнім часом систематично вносяться зміни з метою поліпшення умов для платників податків та підвищення податкової дисципліни. Це сприятиме виконанню різних бюджетних програм і забезпечить нормальне функціонування держави [16].

Як зазначено у Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020", схваленій Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 та ратифікованій Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Україна отримала

інструмент та напрямок для своїх трансформацій. Виконання вимог цієї Угоди відкриває перед Україною перспективу стати повноправним членом Європейського Союзу.

Один із важливих аспектів розвитку, відповідно до зазначеної Стратегії, - це податкова реформа. Її метою є створення простої та економічно справедливої податкової системи, яка мінімізує час на розрахунок і сплату податків, сприяє сталому розвитку національної економіки і забезпечує достатнє фінансування державного та місцевих бюджетів.

Отже, визнається необхідність побудови економічно справедливої податкової системи. Варто відзначити, що такий орієнтир для податкової системи існував навіть до прийняття зазначеної Стратегії і був підтриманий податковим законодавством України, відображаючись у принципі соціальної справедливості. Проте включення цього принципу до нормативно-правового рівня не вирішує питання щодо його застосування у практиці, що пов'язано зі складністю та неоднозначністю поняття соціальної справедливості, а також його особливостями як оцінкового поняття. Тому проблематика оцінювання соціальної справедливості як принципу податкової системи потребує подальшого дослідження на теоретичному рівні.[26]

Соціальна справедливість, як морально-етичний ідеал і принцип побудови не лише правової системи та системи законодавства, але й суспільства загалом, є предметом дослідження сучасних філософів, економістів, соціологів, правознавців та представників інших галузей знань.

Принцип соціальної справедливості, як відзначалося раніше, був об’єктом досліджень спеціалістів у різних галузях знань, що призвело до формулювання різних визначень цього поняття. Ю.Ю. Калиновський, узагальнюючи різноманітні підходи до розуміння соціальної справедливості, виділив кілька базових концепцій, які випливають з різних філософських та ідеологічних підходів [23]:

1) Егалітаризм (як у марксизмі) - це концепція, що передбачає рівний розподіл благ, прав та обов’язків між всіма членами суспільства.

2) Лібералізм - соціальна справедливість розглядається як результат самоорганізаційних процесів у суспільстві з мінімальним втручанням держави.

3) Неолібералізм - соціальна справедливість полягає в забезпеченні балансу інтересів різних соціальних груп через активну співпрацю держави та громадських інститутів.

4) Соціал-демократичний підхід - соціальна справедливість полягає у забезпеченні високого рівня життя для всіх верств населення за допомогою розвитку ринкової економіки та соціально-орієнтованого розподілу матеріальних благ.

У всіх згаданих підходах можна виявити спільне розуміння соціальної справедливості як стану суспільства, коли відсутня соціальна напруженість, конфлікти та різниця в соціальному статусі різних верств населення, і всі вони "комфортно почуваються", вільно користуються своїми правами та виконують свої обов'язки для забезпечення подальшого функціонування такої суспільної системи. Соціальна справедливість, зазвичай, розглядається як баланс у соціально нерівному суспільстві. Проте саме поняття "соціальна справедливість" залишається поза областю уваги, оскільки його дослідження є предметом окремого аналізу.

Рис. 1.9. Показники, що характеризують економічний розвиток країни

Джерело: побудовано автором за даними: [37]

Важливою складовою суспільного життя є податкова система, яка також має базуватися на принципі соціальної справедливості з метою зменшення або хоча б мінімізації соціальної напруженості в державі.

У теорії права існують два підходи до розуміння податкової системи. З одного боку, вона вважається сукупністю податків, зборів, платежів та діє як механізм для накопичення доходів держави; в цьому випадку вона може співпадати з системою оподаткування. З іншого боку, податкова система охоплює широкий спектр процесуальних відносин щодо встановлення, зміни, скасування податків, зборів, платежів, забезпечення їх сплати, організації контролю та відповідальності за порушення податкового законодавства [24].

Маючи на увазі універсальність принципу соціальної справедливості, варто відзначити, що обмеження його застосування виключно до системи оподаткування є штучним забороненням прав платників податків на врахування цього принципу в усіх процедурних правовідносинах, які не пов'язані зі збором податків. Такий підхід протирічить всім соціальним цінностям, які сьогодні вважаються основою розвитку правової системи. Отже, у контексті дослідження принципу соціальної справедливості податкова система повинна розглядатися в широкому аспекті.

Варто відзначити, що згідно зі статтею 4 Податкового кодексу України принцип соціальної справедливості визначається як ключовий принцип податкового законодавства, що передбачає установлення податків і зборів відповідно до платоспроможності платників податків. Оцінка цього законодавчого положення буде надана пізніше.

Навіть при наявності законодавчого визначення принципу соціальної справедливості в податковому законодавстві, у теоретичних дослідженнях цей принцип не є чітко визначеним терміном, що включає у себе всі необхідні характеристики цього явища. В теорії права такі терміни називаються оцінними. Олександр Семчик розглядає оцінні поняття як нормативні положення, що визначені у загальному вигляді з вказівкою на суттєві характеристики та якості певного правового явища, і які залишаються

неоднозначними і вимагають оцінки суб'єктами, що застосовують ці положення, залежно від їх власних переконань і розсуду. Микола Іншин наводить кілька специфічних ознак оцінних понять: вони фіксують лише найзагальніші ознаки явищ, не конкретизуються законодавцем у правовій нормі та розглядаються індивідуально в процесі правозастосування в кожному окремому випадку, що дозволяє забезпечити індивідуальний підхід до суспільних відносин.

Таким чином, головною особливістю оцінних понять у теорії права є їх конкретизація в кожному окремому випадку правозастосування. Проте, чи може оцінне поняття бути застосоване та конкретизоване у процесі формування правових норм? З принципом соціальної справедливості я вважаю, що так. Оскільки принцип соціальної справедливості є "метанормою", керівним принципом правової системи, то він є орієнтиром для норм права, зокрема податкового права. Під час прийняття податкових норм суб'єкт нормотворення має керуватися принципом соціальної справедливості. Однак, відсутність конкретних характеристик цього принципу змушує суб'єкта владних повноважень під час прийняття нормативно-правових актів уточнювати характеристики принципу соціальної справедливості для певного кола правових відносин, щоб визначити, чи відповідає відповідна норма цьому принципу. За визначенням Олександра Семчика, суб'єкт владних повноважень у такому випадку виносить свою оцінку принципу соціальної справедливості з урахуванням власних переконань та розсуду у процесі формування норм податкового права. Це, по суті, є проявом самої "правореалізації", але у не визначеному колі правових відносин.

Таким чином, принцип соціальної справедливості, розглядаючи його як оцінне поняття, застосовується у таких сферах [16]:

1. При ухваленні нормативно-правових актів у сфері оподаткування. Принцип соціальної справедливості має бути однією з основ закріплення на рівні закону податків і зборів. Це охоплює встановлення конкретних видів податків з уточненням їх об'єкта і бази оподаткування, кола платників, а також

порядку та термінів сплати, контролю за правильністю нарахування та сплати, і відповідальності за порушення встановленого порядку сплати податків і зборів. У цьому контексті принцип соціальної справедливості служить вказівником при установленні конкретних показників і вимог до податків і зборів, які є однаковими для всього спектру правовідносин, на які поширюється відповідний нормативно-правовий акт. Оцінку соціальної справедливості або несправедливості конкретного нормативно-правового акту надає його видавець: Верховна Рада України - у випадку законів, та інші органи державної влади або місцевого самоврядування - у відношенні підзаконних нормативно-правових актів, які приймаються для виконання законів.

2. При ухваленні актів індивідуальної дії органами державної влади, які здійснюють реалізацію державної податкової політики (наразі це органи Державної фіскальної служби України).

Розглянемо обидва наведені напрями окремо. На етапі закріплення на нормативно-правовому рівні податків і зборів, а також установлення контролю за адмініструванням податків і притягненням осіб до відповідальності за неналежне виконання обов'язків зі сплати податків, відповідний суб'єкт владних повноважень має "розповсюджувати" принцип соціальної справедливості на широкий спектр відносин. У цьому випадку суб'єкт владних повноважень визначає ключові аспекти правового регулювання справляння податків, що мають бути соціально справедливими. Згідно з визначенням принципу соціальної справедливості, зазначеним у Податковому кодексі України, він базується на платоспроможності платників податків і зборів. Важливо зауважити, що покладання в основу соціальної справедливості як принципу податкової системи платоспроможності не було враховано в дослідженнях багатьох науковців. Наприклад, Адам Сміт, серед основних вимог до податків, називав необхідність їх сплати відповідно до можливостей платників: піддані держави повинні брати участь у утриманні уряду згідно зі своєю здатністю і силою, тобто відповідно до свого доходу, яким вони користуються під захистом і заступництвом держави.

А.О. Ісаєв, фінансовий експерт XIX століття, підкреслював, що держава має безсуперечне право на збирання податків, але залишається відкритим питання: хто і скільки має сплачувати? Загальним правилом є те, що громадяни мають сплачувати податки відповідно до своїх доходів. Таку позицію підтримував і Джон Локк, вважаючи, що кожен, хто користується захистом держави, повинен сплачувати відповідно до своїх можливостей [14].

В.О. Рядінська, розглядаючи поняття соціальної справедливості через призму "платоспроможності", вказує на важливість установлення податків та зборів залежно від доходів фізичних осіб. Це дозволяє забезпечити можливість платника податків оплачувати їх, що реалізується через введення податку на доходи фізичних осіб [34].

Наразі ключовим залишається питання: як оцінюється платоспроможність? Які критерії використовуються при оцінці платоспроможності для забезпечення відповідності принципу соціальної справедливості у податковій системі? Ці питання потребують вивчення в економічній науці, оскільки саме економічні показники враховуються при встановленні платоспроможності різних груп населення чи окремих осіб [17].

У зв’язку з цим цілком обґрунтованою є необхідність залучення до розробки нормативно-правових актів у сфері оподаткування спеціалістів у сфері економіки з метою встановлення ними на підставі економічних показників платоспроможності платників податків. Прийняттю нормативно-правових актів має передувати проведення відповідних досліджень, вивчення необхідності, обґрунтованості й доцільності прийняття того чи іншого нормативно-правового акта в тому числі й у контексті його соціальної справедливості. У пояснювальній записці до проекту чинного нині Податкового кодексу України в його первісній редакції надавалась характеристика ключових положень проекту із зазначенням ставок податків, зміни розміру податкових соціальних пільг тощо. Однак указаним показникам не надається оцінка з погляду відповідності їх принципу соціальної справедливості з посиланням на відповідні економічні показники [21]. Така позиція законотворця щодо

прийняття нормативно-правових актів може свідчити про поверхове та формальне його ставлення до принципу соціальної справедливості.

Таким чином, перша ключова характеристика принципу соціальної справедливості, яка повинна бути врахована при прийнятті нормативно-правових актів у сфері оподаткування, полягає в оцінці платоспроможності платників податків. Аналіз платоспроможності платників податків, у свою чергу, повинен проводитися залученням економічних фахівців.

Звільнення певних осіб від сплати податків або зменшення ставок податків може мати різноманітні цілі. Наприклад:

- Зменшення вартості або спрощення процедури забезпечення населення соціально важливими товарами, такими як ліки чи продукти харчування. Наприклад, в Україні було прийнято Закон "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування деяких лікарських засобів та медичних виробів" з метою зниження вартості окремих лікарських засобів та медичних виробів для забезпечення більшої кількості пацієнтів.

- Сприяння розвитку певних галузей господарства, наприклад, альтернативної енергетики або енергозберігаючих технологій, а також підтримка малого та середнього бізнесу.

- Зменшення соціального напруження в окремих сферах суспільного життя, наприклад, у сфері кредитування в іноземній валюті.

Отже, однією з ключових характеристик принципу соціальної справедливості, яка потребує оцінки при прийнятті нормативно-правових актів у сфері оподаткування, є ризики виникнення соціального напруження та конфліктів, а також негативний вплив на сфери суспільного життя, що мають важливе значення для життя і здоров’я населення. Своєчасне виявлення цих негативних явищ, їх прогнозування і прийняття відповідних заходів згідно з принципами соціальної справедливості свідчить про відповідальний підхід суб’єктів владних повноважень. Для цього потрібно залучення спеціалістів у різних галузях, таких як економіка, конфліктологія і соціологія.

Для суб’єкта владних повноважень важливо уникати вважання рівності за основу справедливості при прийнятті правових норм. Ієремія Бентам зауважував, що, хоча рівність може здатися справедливою на перший погляд, насправді вона несправедлива. Наприклад, однакове покарання для людей з різним соціальним статусом може бути несправедливим, оскільки має різні наслідки для різних осіб. А.О. Ісаєв також підкреслює, що пропорційне оподаткування не завжди забезпечує справедливість, оскільки воно не враховує різницю в джерелах доходів. Джон Ролз вважав справедливим рівний розподіл соціальних цінностей, але зауважував, що нерівність може бути справедливою, якщо вона приносить користь кожному. Отже, він підтримував ідею справедливості рівних можливостей.

Проте, у сфері податкового права, застосування оцінних понять під час ухвалення індивідуальних рішень ускладнюється завдяки переважаючому імперативному методу правового регулювання. Наприклад, Податковий кодекс України встановлює заборону на надання індивідуальних податкових пільг, а також встановлює норми, які не передбачають альтернативних санкцій за порушення податкового законодавства, що не дає можливості суб’єкту владних повноважень корегувати наслідки з урахуванням принципу соціальної справедливості. Крім того, інші положення податкового законодавства також не передбачають можливості контролюючим органам ухвалювати індивідуальні рішення, ґрунтуючись на оцінній складовій. Виняток може скласти стаття 100 Податкового кодексу України, яка дозволяє розглядати питання про розстрочення чи відстрочення платежів за наявності певних умов. Треба зазначити, що для надання розстрочення чи відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу, потрібно представити достатні докази існування відповідних обставин, визначених у відповідному переліку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. При оцінці достатності цих доказів, суб'єкт владних повноважень може враховувати принцип соціальної справедливості.

Податкова політика є важливим інструментом для досягнення соціальної справедливості. Вона дозволяє державі перерозподіляти доходи, зменшуючи

нерівність через прогресивну шкалу оподаткування, де заможні громадяни платять більшу частку своїх доходів у вигляді податків, ніж малозабезпечені. Це забезпечує фінансування соціальних програм, охорони здоров'я, освіти та інших суспільно важливих послуг, що підвищують рівень життя всіх верств населення.

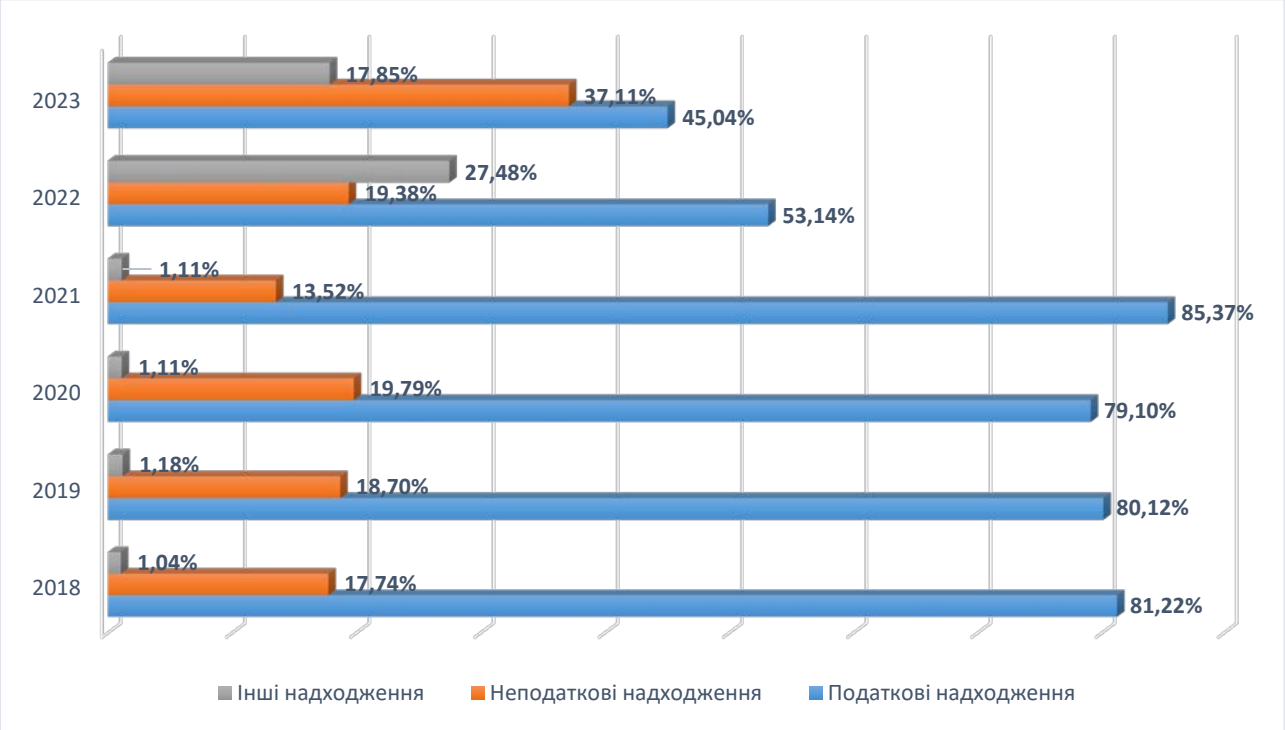
З економічної точки зору, податкова політика може стимулювати економічний розвиток через надання податкових стимулів для бізнесу. Зниження податкових ставок для інвестицій у нові технології, наукові дослідження та розвиток інфраструктури може сприяти залученню капіталу і створенню нових робочих місць. Податкові пільги для малого та середнього бізнесу можуть стимулювати підприємництво та інновації, що є ключовими факторами для стійкого економічного зростання. Стабільна та передбачувана податкова політика також створює сприятливий бізнес-клімат, що підвищує конкурентоспроможність економіки на глобальному рівні.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

2.1 Аналіз сучасного стану функціонування податкової системи України

Податкові надходження є основним джерелом наповнення державних і місцевих бюджетів та відіграють ключову роль у забезпеченні фінансування державних витрат. Протягом останніх років спостерігалися значні коливання в обсязі та структурі податкових надходжень, що було зумовлено економічними, політичними, соціальними чинниками та повномасштабним вторгненням росії.

Згідно Бюджетного кодексу України, надходження до Державного бюджету поділяються на податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти.

Динаміку в структурі державного бюджету зображено на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Динаміка надходжень до Державного бюджету України протягом 2018-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [41].

Як видно з Рис. 2.1, податкові надходження зменшились з 81,22% у 2018 році до 45,04% у 2023 році. Саме після початку повномасштабного вторгнення можна спостерігати різкі зміни у структурі Державного бюджету. Спадання податкових надходжень може свідчити про високий рівень тіньової економіки, зменшення рівня зайнятості. Оскільки з початком війни, бізнес став нестабільний, значна частка людей виїхала закордон, що також призвело до зниження податкових надходжень до держави. Різкий зріст інших надходжень до держави,виникнений саме підтримкою закордонних держав. Після початку повномасштабної війни України отримала значну фінансову підтримку від міжнародних партнерів задля стабілізації економіки.

Структура податкових надходжень до Державного бюджету в Україні також зазнала певних змін протягом досліджуваного періоду.

На рисунку 2.2 наведено структуру податкових надходжень за основними видами податків.

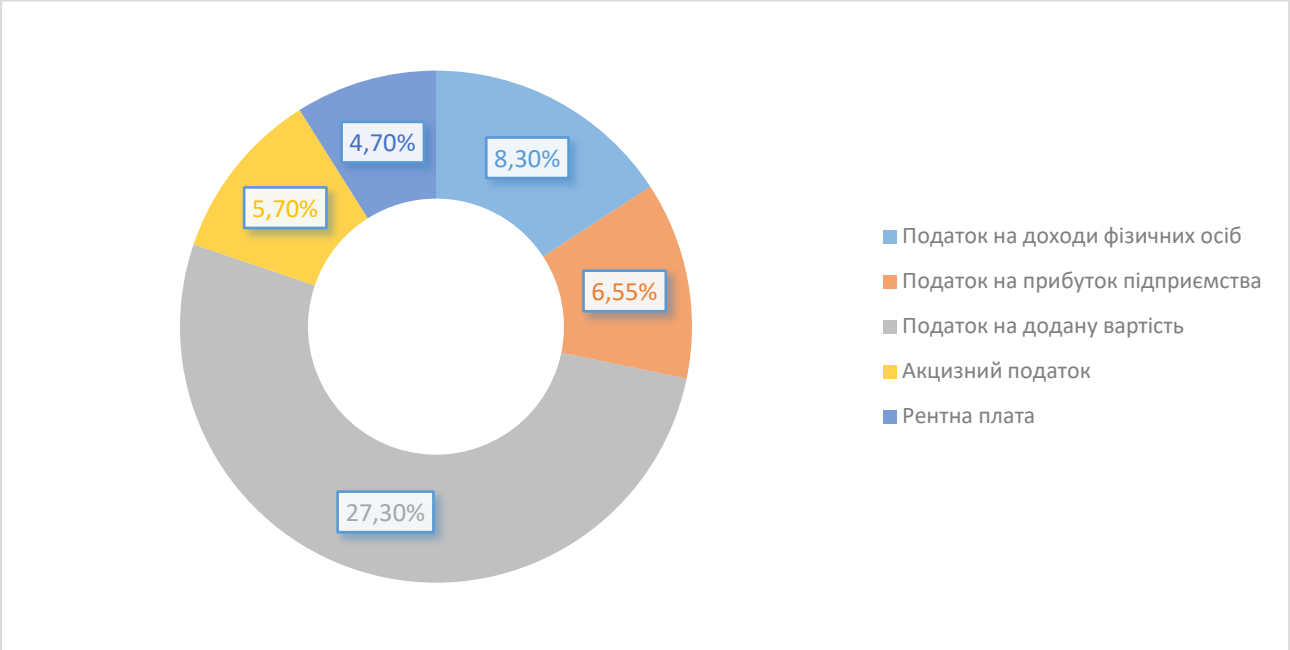

Рис. 2.2. Структура податкових надходжень Державного бюджету на 2023 рік

Джерело: побудовано автором за даними [41].

Розглянувши структуру податкових надходжень, найбільшу частку в структурі становить податок на додану вартість,а саме 27,3%. Податок на доходи фізичних осіб є другим за значимістю податком,що становить 8,3%. Саме він відображає значну роль доходів громадян у формуванні бюджету держави,включаючи заробітню плату,стипендій та інших доходів фізичних осіб. Його частка також може свідчити про рівень зайнятості населення.

Податок на прибуток підприємства у 2023 році становить лише 6,55% усіх надходжень до бюджету. Причиною цьому є втрата робочої сили, постійні руйнування інфраструктури, зменшення попиту. Деякі підприємства вимушені припиняти свою діяльність, через активні бойові дії.

Акцизний податок є нестабільним податком для формування бюджету держави. Це викликано змінами у законодавчій базі, що обмежує продаж, а також впливає на рівень споживання товарами,які підпадають під акциз.

На рисунку можемо побачити, що незначну частину у формуванні державного бюджету становить рентна плата – 4,7%.

Важливим є аналіз структури неподаткових надходжень та визначення основних джерел їх формування,що представлено на таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Обсяг неподаткових надходжень у Державному бюджеті України за 2022-2023 роки, млн. грн.

Неподаткові надходження у структурі Державного бюджету	2022	2023
Доходи від власності та підприємницької діяльності	87172,4	123912,4
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	8166,1	14257,6
Власні надходження бюджетних установ	234842,3	812405,9
Інші неподаткові надходження	16147,0	41025,8

Джерело: побудовано автором за даними [41].

Порівнюючи 2022 і 2023 роки, спостерігається зростання власних надходжень бюджетних установ з 234842,3 млн. грн у 2022 році до 812405,9 млн. грн ,що більш ніж утричі. Залучення інвестицій або фінансування проектів може сприяти збільшенню надходжень до бюджету через податки або інші механізми.

Аналізуючи адміністративні збори та платежі, у 2023 році спостерігається їх зріст, що становить 14257,6 млн. грн., що є на 6091,5 млн. грн. більше ніж у 2022 році.

Доходи від власності та підприємницької діяльності також зросли з 87172,4 млн. грн до 123912,4 млн. грн у 2023 році. У 2023 році українці адаптувалися до політичного стану в країні і почали більше інвестувати у розвиток бізнесу,що дало позитивну тенденцію.

Загалом, збільшення доходів від власності та підприємницької діяльності у 2023 році свідчить про позитивний розвиток бізнес-середовища та економіки в цілому.

На рис. 2.3 можемо спостерігати зміну прямих і непрямих податків у загальних податкових надходженнях Державного бюджету України.

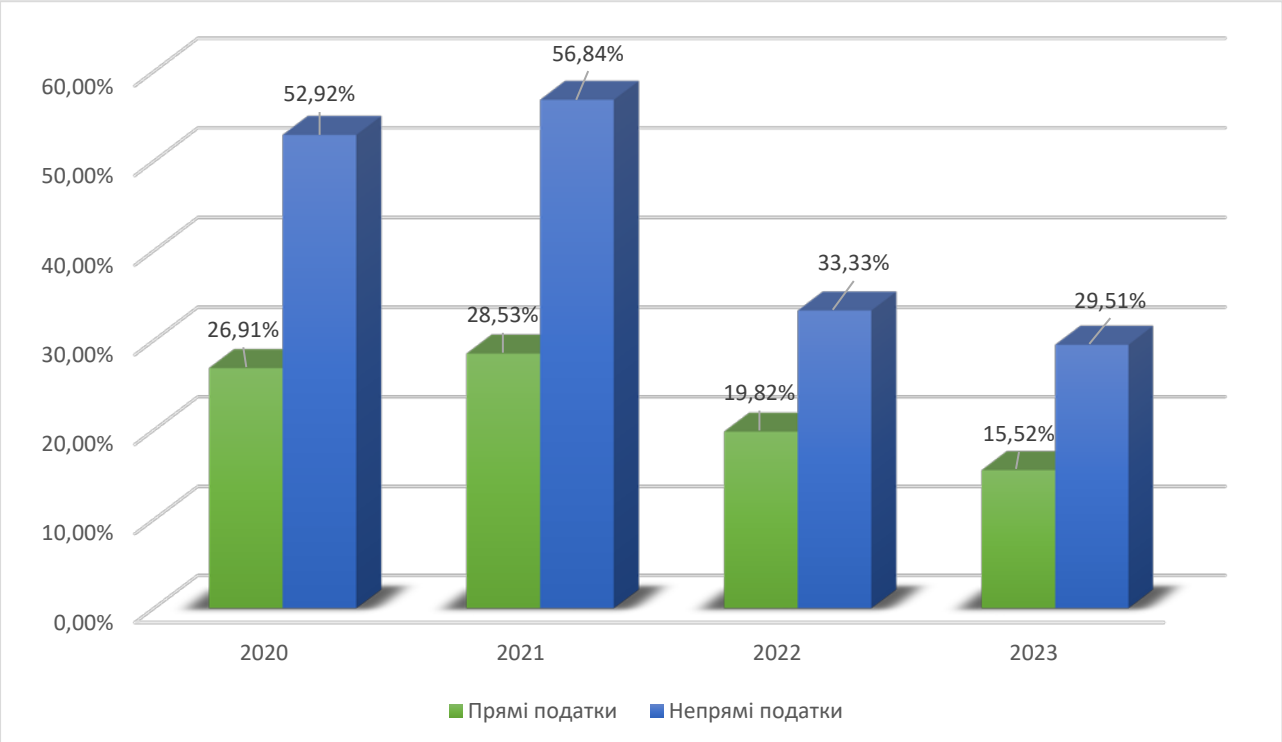

Рис. 2.3. Частка прямих і непрямих податків у загальних податкових надходженнях Державного бюджету України за 2020-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [41].

На рис. 2.3 видно, що у 2020 році частка прямих податків становила 26,91%, та непрямих – 52,92%. Проте, протягом 2022-2023 років відбулись значні зміни: частка прямих податків у 2023 році знизилась до 15,52%, та непрямих податків- 29,51%. Ці коливання пов'язані з війною в країні, та її наслідками для економіки. Починаючи з 2022 року скорочується виробництво, знищується інфраструктура, що безпосередньо впливає на надходження прямих податків.

Також, проблеми з імпортом товарів негативно вплинули на непрямі податкові надходження до держави.

Таблиця 2.2

Аналіз надходжень прямих податків до Державного бюджету за 2020-2023 рр. млн. грн.

Показник	2020	2021	2022	2023
Всього, в тому числі:	281 975,5	369 753,5	354 503,2	413 826,3
Податок на прибуток підприємств	108695,0	147751,7	117049,9	143837,1
Податок на доходи фізичних осіб	117281,3	137555,2	148427,3	206944,8
Екологічний податок	3 523,5	3 697,2	3 661,4	2716,7
Рентна плата	52475,7	80749,4	85365,0	60327,7

Джерело: побудовано автором за даними [41].

Згідно з даними наведеними у табл. 2.2, можемо підсумувати, що наслідки війни значно вплинули на прибуток підприємств. У 2021 році податок на прибуток підприємств становив 147751,7 млн. грн, а у 2022 році – 117049,9 млн. грн. Але у 2023 році податкові надходження зросли до 143837,1 млн. грн.

Податок на доходи фізичних осіб також зазнав змін. У 2020 році він становив 117281,3 млн. грн, а у 2023 році – 206944,8 млн. грн. Незважаючи на

війну, більшість підприємств змогли адаптуватися, забезпечуючи працівників заробітньою платою та робочими місцями.

Розглядаючи екологічний податок, спостерігається незначне зниження у 2023 році. Війна значно скоротила промислові підприємства. Деякі підбриємства були вимушені призупинити свою діяльність через бойові дії, що негативно вплинуло на податкові надходження.

Значне зниження рентної плати спостерігається у 2023 році. Порівнюючи з 2022 роком вона знизилась на 29,3%, та становить 60327,7 млн. грн. Багато підприємств, що займаються видобутком природніх ресурсів, були вимушені зупинити свою діяльність через загострення військових дій.

Загалом, спостерігається тенденція на зростання, що позитивно впливає на дохідність Державного бюджету України.

Таблиця 2.3

Аналіз надходжень непрямих податків до Державного бюджету за 2020-2023 рр. млн. грн.

Показник	2020	2021	2022	2023
Всього, в тому числі:	569356,8	737117,6	595599,9	788703,3
Податок на додану вартість (з урахуванням бюджетного відшкодування)	400600,1	536489,2	467001	580797,3
Акцизний податок	138296,2	162451,2	102352,9	167346,6
Мито	30460,5	38177,2	26246,0	40559,4

Джерело: побудовано автором за даними [41].

Аналізуючи дані з табл. 2.3, зазначимо, що загалом непрямі податки за останні чотири роки зросли. У 2020 році непрямих податків до бюджету надійшло 569656,8 млн. грн., що на 219046,5 млн. грн. менше ніж у 2023 році. Податок на додану вартість також зріс, та у 2023 році становить 580797,3 млн. грн., що більше на 113 796,3 млн. грн. ніж у 2022 році. Така сама ситуація спостерігається у акцизного податку, який значно зріс у 2023 році у порівнянні з 2022 роком і становив 167346,6 млн. грн. У 2023 році позитивну тенденцію

має мито, що становить 40559,4 млн.грн. Суттєве його зростання після початку повномасштабної війни свідчить про зміни митних тарифів, а також обсягах імпорту.

Окрім державного бюджету, бюджетна система включає ряд місцевих бюджетів, до них можемо віднести: районні бюджети, обласні, бюджети міст районного та обласного значення, бюджети сіл, селищ і ОТГ.

Станом на 01.01.2024 рік,можна виділити 1079 місцевих бюджетів,серед яких 768 бюджетів мають взаємовідносини з державним бюджетом.

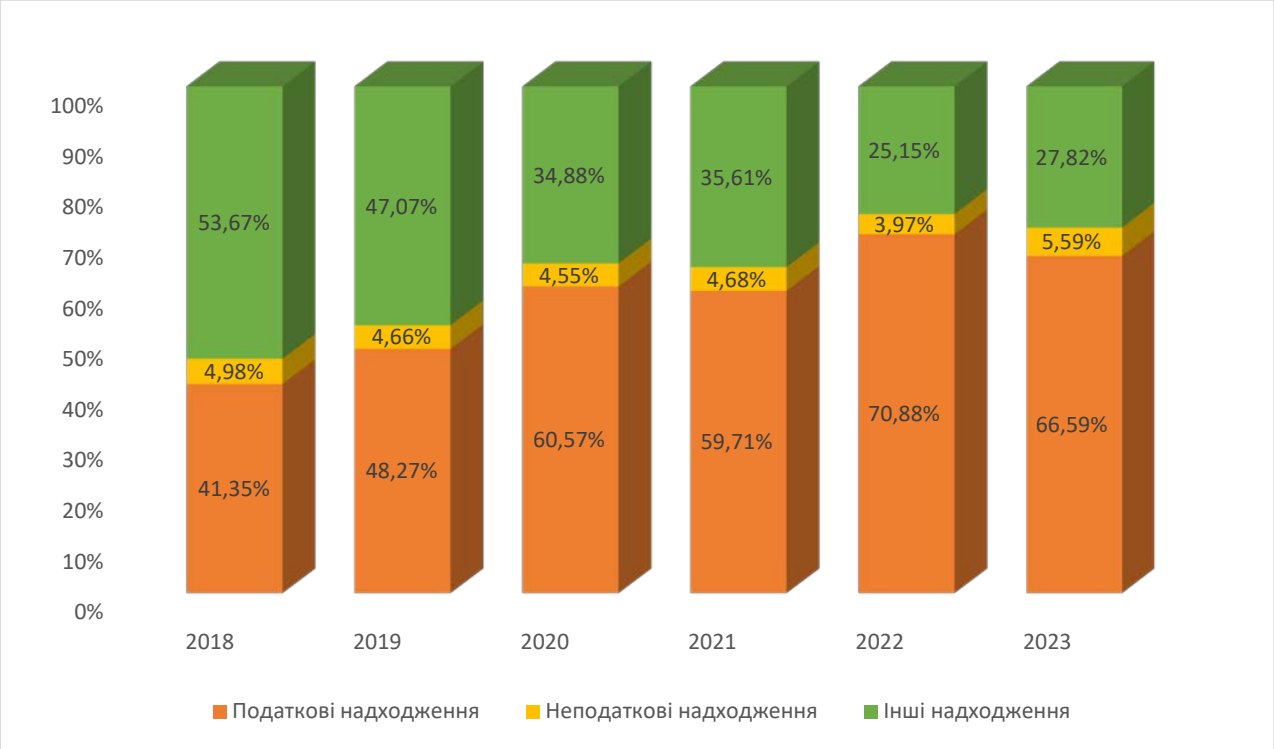

Рис. 2.4. Динаміка доходів місцевих бюджетів України протягом 2018-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [9].

Аналізуючи динаміку, можемо спостерігати збільшення податкових надходжень з 41,35% у 2018 році до 66,59% у 2023 році. Це може означати покращення у адмініструванні податками,а також зміни у податковій політиці.

Частка неподаткових надходжень є відносно стабільною протягом періоду,продемонструвавши у 2023 році невелике зростання до 5,59%.

Інші надходження поступово зменшувались з 53,67% у 2018 році до 27,82% у 2023 році.Скорочення кількості та обсягу субвенцій та дотацій може впливати на зменшення надходжень від органів державного управління.

Таблиця 2.4

Обсяг податкових надходжень місцевих бюджетів України за 2022-2023 рр. млн. грн.

Податкові надходження у структурі місцевих бюджетів	2022	2023
Податок на прибуток підприємства	13511,9	15453,2
Податок на доходи фізичних осіб	272245,3	289398,2
Рентна плата	8740,9	5982,2
Акцизний податок	13081,5	22399,3
Єдиний податок	47226,1	55805,4
Податок на майно	36790,8	43829,4
Туристичний збір	18643,1	22261,7

Джерело: побудовано автором за даними [9].

У структурі податкових надходжень можемо спостерігати, що питому вагу складають податок на доходи фізичних осіб – 289398,2 млн. грн у 2023 році.Другий за обсягом єдиний податок,який складає 55805,4 млн. грн у 2023 році. Порівнюючи 2022 і 2023 роки, можемо вказати на збільшення кожного податкового надходження окрім рентної плати, що становила 8740,9 млн. грн у 2022 році, а стала 5981,2 млн. грн у 2023 році.

Таблиця 2.5

Обсяг неподаткових надходжень місцевих бюджетів України за 2022-2023 рр. млн. грн.

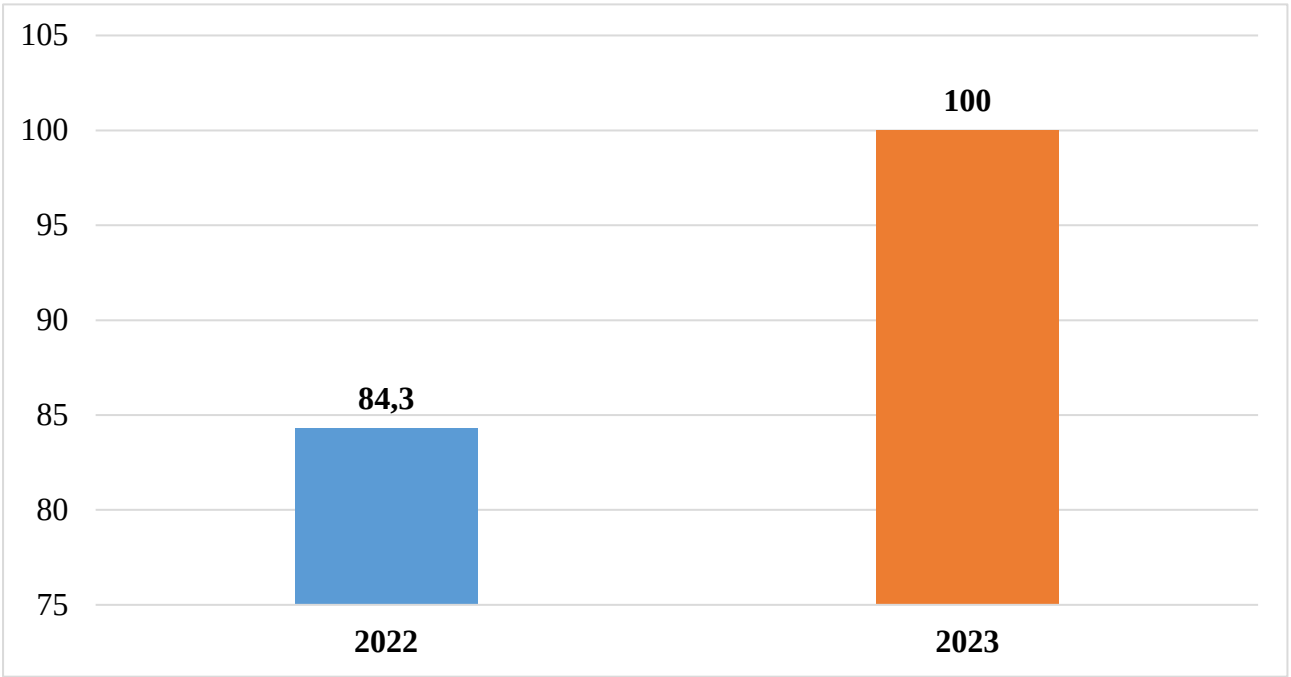
Неподаткові надходження у структурі місцевих бюджетів	2022	2023
Доходи від власності та підприємницької діяльності	1312,1	1777,6

Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	4271,3	5298,3
Власні надходження бюджетних установ	15263,5	27474,8
Інші неподаткові надходження	1194,3	1960,7

Джерело: побудовано автором за даними [9].

У 2022-2023 роках, основним джерелом неподаткових надходжень були власні надходження бюджетних установ, вони є значно вище у порівнянні з іншими неподатковими надходженнями, та становлять 15263,5 млн. грн у 2022 році, та 27474,8 млн. грн у 2023 році. Інші неподаткові надходження становлять найменший обсяг – 1960,7 млн. грн у 2023 році, та складають лише 5,42%. Адміністративні збори та платежі, а також доходи від некомерційної діяльності становлять 19,38% від загального обягу неподаткових надходжень.

Також, важливу роль у фінансуванні місцевих бюджетів становлять місцеві податки та збори. Вони складають 23% у 2023 році від загальної суми податкових надходжень, що становлять на 18,6% (15,7 млрд. грн.) більше, ніж у

2022 році (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Динаміка надходжень місцевих податків та зборів у 2022-2023 роках, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором за даними [9].

У 2023 році, структура місцевих податків та зборів характеризувалася двома ключовими компонентами: єдиний податок – 55,8% і податок на майно – 43,8%. Порівнюючи 2022 та 2023 роки, можемо спостерігати незначні зміни між цими двома видами платежів (рис.2.6).

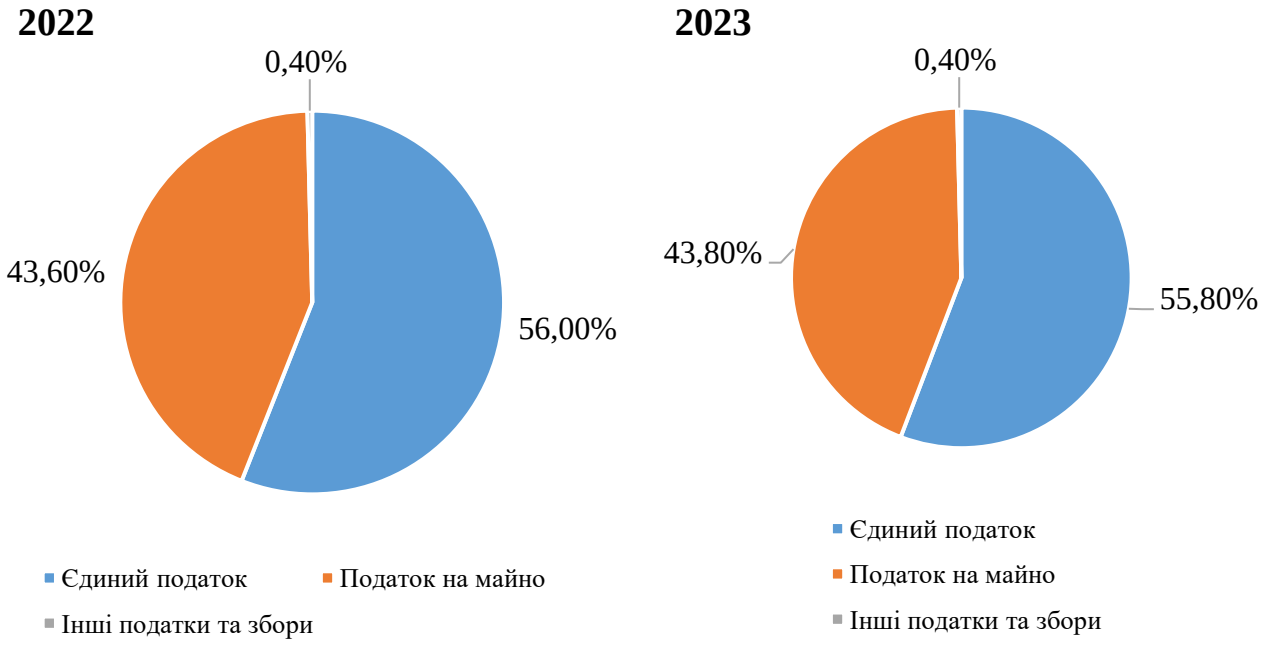

Рис. 2.6. Структура надходжень місцевих податків і зборів у 2022-2023 роках, %

Джерело: побудовано автором за даними [9].

У 2023 році єдиний податок становив – 55,8%, що становить 55805,3 млн грн. У 2022 році цей податок становив - 47226 млн. грн, що на 18,2% менше. У 2023 році, у розрізі платників сума, яка надійшла від сплати єдиного податку юридичним особам становила – 21,4%, що в абсолютних цифрах становить 11938 млн. грн., що є на 2,1 млрд. грн. Більше ніж у 2022 році. Приріст надходжень становив 15,6% від сплати єдиного податку фізичними особами. Це також стосується надходжень єдиного податку з сільськогосподарських товаровиробників, де приріст надходжень становив 30,4%.

Податки на майно є другими за питомою вагою в структурі місцевих податків та зборів України. У 2023 році він становить 43,8% або 43829,3 млн. грн. У порівнянні з 2022 роком, надходження від цих платежів зросли на 19,1%.

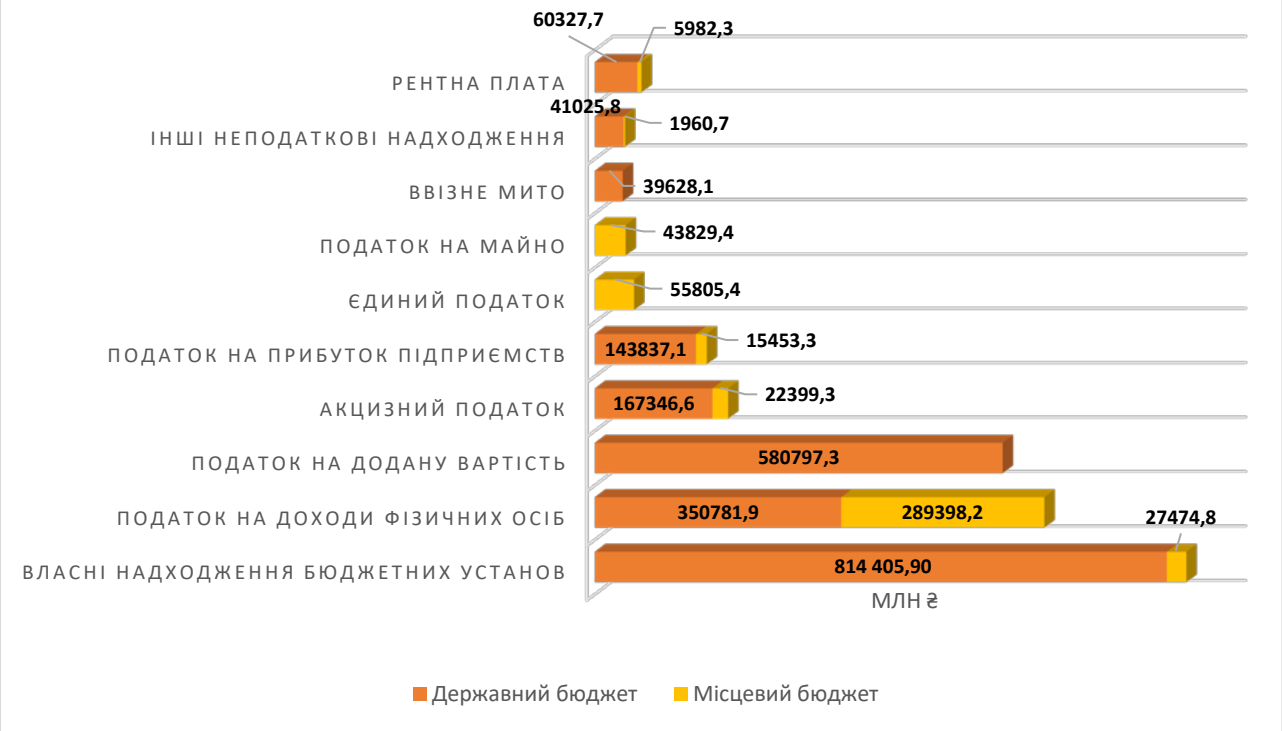
Податок на майно включає в собі три основні види надходжень:

- орендна плата з юридичних осіб, що у 2023 році становить 45,2%, або 19,8 млрд. грн.

- земельний податок з юридичних осіб, у 2023 році становить 9,9 млрд. грн., з часткою- 22,6%.

- податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, сплачений юридичними особами, які є власниками об'єктів нежитлової нерухомості. У 2022 році цей вид надходження становив 5,7 млрд.грн., що на 6,9% менше ніж у 2023 році.

На рисунку 2.7 наведено найбільші надходження до державного і

місцевого бюджетів.

Рис. 2.7. Порівняння податкових і неподаткових надходжень до державного і місцевого бюджетів у 2023 році. млн грн

Джерело: побудовано автором за даними [9].

Проаналізувавши найбільші надходження до державного та місцевого бюджетів, можемо помітити значне зростання власних надходжень бюджетних установ, що перевищий податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, податок на прибуток підприємств, ввізне мито, рентну плату та інші неподаткові надходження. Податок на доходи фізичних осіб приносить найбільші надходження до місцевих бюджетів. Другий серед надходжень єдиний податок, та податок на майно, що у свою чергу становлять 55805,4 млн. грн та 43829,4 млн. грн.

Аналіз податкових надходжень до бюджетів у 2023 році показує суттєві відмінності у порівнянні з минулими роками. Загалом, можна зробити висновок, що структура доходів бюджетів є дуже чутливою до змін. На нашу думку, основними проблемами нестачі податкових надходжень до бюджету є війна, що несе за собою ряд проблем, які впливають на оподаткування: міграція населення, призупинення виробництва, руйнування інфраструктури, зменшення інвестиційної привабливості, ріст тіньової економіки, що відбувається, у тому числі, за рахунок недосконалої податкової системи.

Задля підвищення податкових надходжень до бюджетів вважаємо за необхідне оптимізувати податкові ставки. Також зниження надмірно високих ставок може допомогти у виведенні бізнесу з тіні, що також підвищить податкову дисципліну.

Майбутня стабілізація і відновлення економіки, вимагатимуть правильних дій уряду, та допомоги з боку міжнародних партнерів.

2.2. Оцінка ефективності податкової політики в Україні та її вплив на економічну та соціальну стабільність

Податкова система має значний вплив на економічний стан країни та діяльність її суб’єктів господарювання. Податки виступають основним джерелом доходів бюджету та є важливим елементом фінансової системи.

Один зі способів вимірювання ефективності податкової системи - це рівень податкового навантаження на економіку. Його оптимальне значення сприяє розвитку економічних процесів та спрощує направлення вивільнених коштів на розширення виробництва та стимулювання інвестиційних ініціатив. Структура податкових надходжень і загальний рівень податкового навантаження на економіку країни залежать від різноманітних факторів, включаючи ступінь розвитку ринкової економіки, рівень соціально-економічного розвитку, а також внутрішню та зовнішню політику держави. Однак, важливою є збалансованість цього навантаження, яка враховує інтереси як платників податків, так і держави, та сприяє стимулюванню економічного зростання та забезпеченню соціальної справедливості.

Науковці пропонують кілька методик для визначення загального рівня податкового навантаження на макрорівні. Одна з таких методик полягає у врахуванні частини ВВП, яка перерозподіляється виключно через податкові надходження Зведеного бюджету. За цим підходом, податкове навантаження на рівні держави (позначимо його як Кпн), розраховується за допомогою формули, яка [2]:

$$К_{ПН} = \frac{П}{ВВП} \qquad (2.1)$$

де П – податкові надходження до бюджету;

ВВП – валовий внутрішній продукт.

Цей спосіб розрахунку значно недооцінює реальний рівень податкового тиску на платників податків. Іншим методом є врахування частини ВВП, яка перерозподіляється не лише через податкові надходження Зведеного бюджету, а також через внески до позабюджетних фондів. За цією методикою, податкове навантаження на рівні держави (позначимо як Кпн) розраховується за формулою[2]:

$$К_{ПН} = \frac{П+ВПФ}{ВВП} \qquad (2.2)$$

де ВПФ – внески до позабюджетних фондів.

Цей метод визначення податкового навантаження краще відображає реальний обсяг податкового тиску, що спадає на платників податків та зборів. Для порівняння, давайте розглянемо рівень податкового навантаження в Україні за різними методиками на основі статистичних даних (див. таблицю 2.6).

Аналіз даних таблиці 2.6 свідчить, що загальний рівень податкового навантаження протягом 2018–2023 років відзначається незначними змінами, коливаючись від 34,1 % до 33,0 % ВВП. Це означає, що третя частина зароблених коштів спрямовується на оплату податків та зборів на користь держави з боку суб'єктів підприємницької діяльності та населення. У той же час, рівень податкового навантаження (без врахування внесків до позабюджетних фондів) протягом цього періоду знизився з 27,76 % до 25,88 %.

Таблиця 2.6

Рівень податкового навантаження в Україні за 2018–2023 рр.

Показники	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1. Податкові надходження до Зведеного бюджету, млрд грн	986,3	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2	1638,0
2. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млрд грн	3558,7	3974,6	4194,1	5459,6	5191,0	6537,8
3. Рівень податкового навантаження (без ЄСВ), %	27,72	26,93	27,10	26,62	25,88	25,05
4. Надходження ЄСВ, млрд грн	228,0	273,5	294,4	349,0	425,3	478,1
5. Загальний рівень податкового навантаження (з ЄСВ), %	34,1	33,8	34,1	33,0	34,1	34,0

Джерело: побудовано автором за даними:[41]

Аналізуючи дані з таблиці 2.6, можемо спостерігати зріст валового внутрішнього продукту з 5191,0 млрд. грн до 6537,8 млрд грн. Податкові надходження до зведеного бюджетну значно зросли: з 986,3 млрд. грн у 2018 році до 1638,0 млрд грн у 2023 році.

Проте, рівень податкового навантаження показує певну тенденцію до зниження. У 2018 році він становив 27,72%, а у 2023 знизився до 25,05%. Водночас надходження єдиного соціального внеску значно зросли, порівнюючи з 2018 роком, та у 2023 році становлять 478,1 млрд. грн, що вказує на покращення рівня зайнятості в Україні.

Слід відзначити, що на загальний рівень податкового навантаження, крім загальнодержавних та місцевих податків та зборів, значний вплив мають надходження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. У підприємницькій сфері єдиний внесок спричиняє значний фіскальний тиск на фонд оплати праці. Хоча єдиний внесок не є податковим платежем, вважається доцільним враховувати його при розрахунку рівня податкового навантаження. Значна відмінність між значеннями загального рівня податкового навантаження та рівня без урахування єдиного внеску спостерігається на рисунку 2.8.

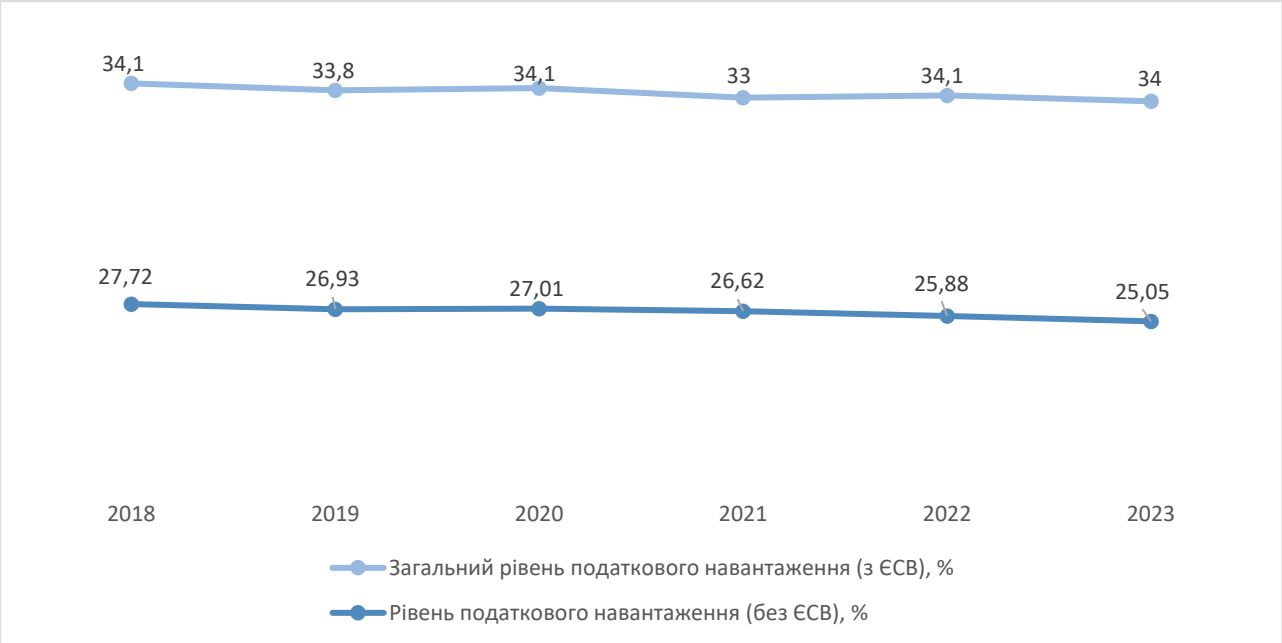

Рис. 2.8. Динаміка рівня податкового навантаження в Україні за 2018–2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними:[41]

Аналіз податкового навантаження в Україні, здійснений графічним методом, показав стабільну динаміку. Найменший розмах між значеннями загального рівня податкового навантаження та рівня без урахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) спостерігався у 2018 році, а найбільший - у 2023 році. Отже, збільшення податкового навантаження на платників податків у 2023 році відбулося переважно за рахунок зростання надходжень ЄСВ.

Руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів постачання і збуту продукції, тимчасова окупація окремих територій, міграція та внутрішнє переміщення населення України призвели до значних економічних втрат. Незважаючи на це, платники податків продовжують активно підтримувати державу, надійно сплачуючи податки у складні воєнні часи.

Оцінимо податкову політику у відповідності до критеріїв за ефективності:

- фіскальна достатність;
- економічна ефективність;
- соціальна справедливість;
- стабільність;
- гнучкість.

Хотілося б зазаначити, що реальному житті неможливо розглядати фіскальну достатність, економічну ефективність та соціальну справедливість як окремі, не пов'язані між собою поняття. Ці три аспекти тісно переплетені та взаємозалежні, впливаючи один на одного.

Фіскальна достатність - це один із фундаментальних принципів податкової системи України, закріплений у статті 4 Податкового кодексу. Він ґрунтується на ідеї встановлення податків та зборів таким чином, щоб забезпечити збалансованість між витратами бюджету та його надходженнями.

Таблиця 2.7

Порівняння доходів і видатків зведеного бюджету України за

2021-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними:[9]

Аналізуючи доходи і видатки, можемо прийти до висновку, що дефіцит бюджету присутній у кожному році. У зв'язку з військовими діями в країні стався суттєвий спад економіки та ділової активності платників податків. Через масштабну міграцію населення держава втратила велику частку грошей, оскільки саме громадяни фінансують державу. Тільки у 2022 році закордон виїхало більше 3 000 000 людей. Також на доходи держави дуже негативно вплинуло руйнування енергетичних об'єктів інфраструктури, металургійних комбінатів, нафтопереробних заводів. За період з 2022 по 2023 роки, в Україні закрито близько 1260 аграрних підприємств, зруйновано понад 200 заводів, а прямі збитки по інфраструктурі складали приблизно 600 млрд. доларів. Одне з найбільших зруйнованих підприємств у Європі з виробництва сталі та чавуну «Азовсталь» приносив доходу у рік близько 50,6 млрд грн, та забезпечував близько 10,7 тисяч робочих місць. Також державне підприємство «Антонов», був одним з двох українських підприємств авіабудування. Він приносив близько 8 млрд грн у рік, та мав близько 9 тисяч працівників. У 2023 році постраждало 50% енергетичної інфраструктури, що негативно плинуло на доходи і видатки. Через зменшення можливостей для виробництва електроенергії, значно зменшився експорт, що негативно вплинуло на дохідну частину. Для відбудови знадобилась значна частина бюджету, що у свою чергу збільшило видатки. Міжнародна допомога і можливі кредити хоч і врятували

Показники	Роки		
	2021	2022	2023
Доходи	1662,2	2196,3	3104,6
Видатки	1844,3	3043,5	4440,9
Дефіцит	-182,1	-847,2	-1 336,3

ситуацію з відновленням енергетичної інфраструктури, але створили боргове навантаження на державу, що потребує виплати у майбутньому. У період війни

дуже зменшилась кількість робочих місць, що призвело до безробіття. І як наслідок, є причиною, чому люди досі виїзжають за кордон.

Граничними межами бюджетного дефіциту, згідно з «Пактом про

Показники	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього видатків	1250,1	1370,1	1595,3	1844,3	3043,5	4440,9
Загальнодержавні функції	191,5	203,1	204,8	252,6	248,5	349,1
Оборона	97,0	106,6	120,4	127,5	1142,8	2097,6
Громадський порядок, безпека, судова влада	118,0	141,4	159,5	176,1	454,4	591,4
Економічна діяльність	140,7	154,2	262,8	293,3	156,4	247,3
Охорона навколишнього середовища	8,2	9,7	9,0	10,6	5,2	6,3
Житлово-комунальне господарство	30,3	34,5	32,2	56,8	41,1	70,4
Охорона здоров'я	115,8	128,4	175,8	203,6	215,3	217,4

стабільність і зростання» є 3% від ВВП країни. У 2023 році дефіцит бюджету складав 17,7%, що значно перевищує допустиму норму і показує що податкова система є неефективною.

Таблиця 2.8

Структура видатків зведеного бюджету України за 2018– 2023 рр., млрд.грн.

Духовний та фізичний розвиток	28,9	31,6	31,7	43,4	33,6	38,4
Освіта	210,0	238,8	252,3	312,9	290,7	308,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	309,4	321,8	346,7	367,3	455,1	514,1

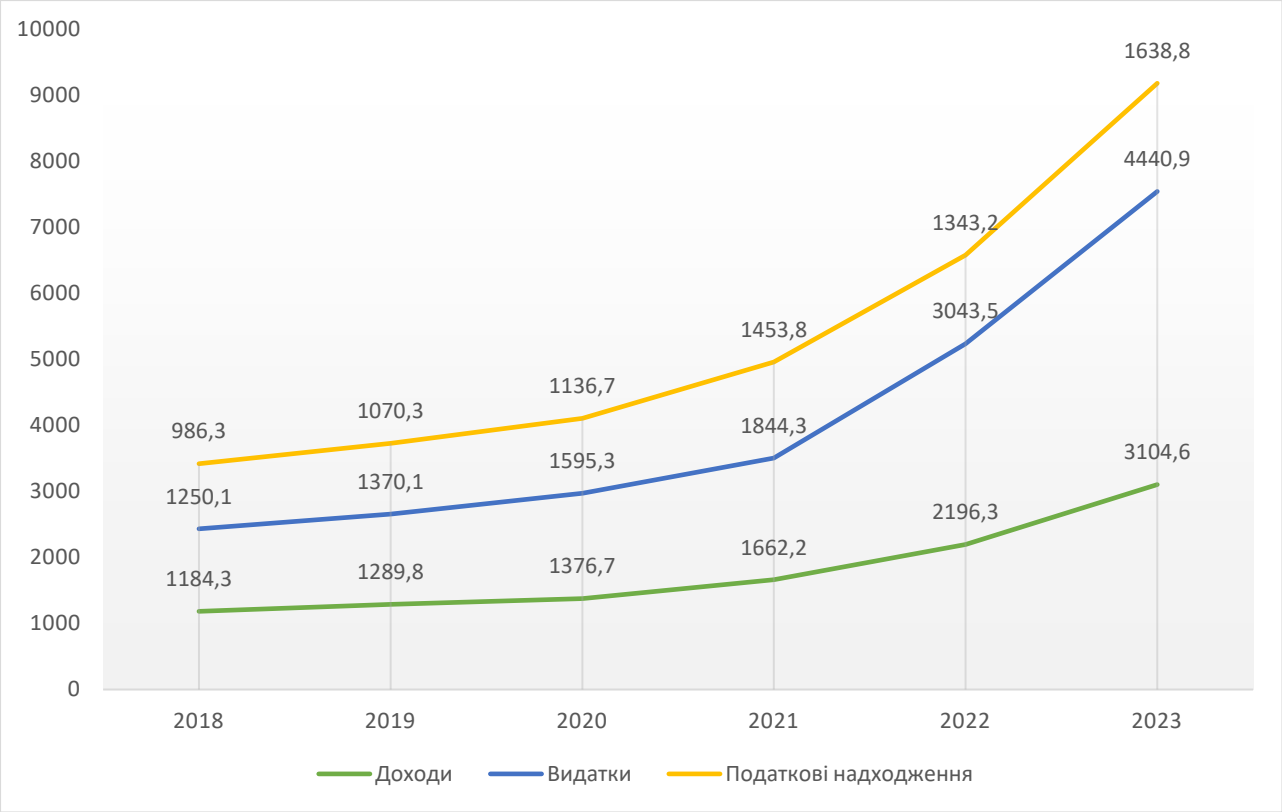
Джерело: побудовано автором за даними:[9]

Аналізуючи табл. 2.8, спостерігається значний зріст видатків зведеного бюджету. У 2018 році загалом видатки до бюджету становили 1250,1 млрд.грн., що на 3190,8 млрд. грн. менше ніж у 2023 році. Особливо помітний збільшення видатків на оборону більш ніж у 10 разів. У 2022 році Україна зіткнулася з серйозним дисбалансом бюджету: податкові надходження скоротилися на 14,2%, тоді як видатки зросли на 81,4%. Це у свою чергу пов’язано з повномасштабним вторгненням росії, що призвело до збільшення фінансування воєнних дій, задля забезпечення обороноздатності країни. В майбутньому Україну очікують значні виклики, пов'язані з відновленням пошкодженої інфраструктури, житла та подоланням гуманітарної кризи.

У 2023 році був також помітний зріст видатків на житлово-комунальне господарство з 41,1 млрд. грн. у 2022 році, до 70,4 млрд. грн. у 2023. У першу чергу це пов’язано з підтримкою забезпечення належних умов житлового сектору у військовий час. Зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2023 році обумовлене збільшенням внутрішньо переміщених осіб, та громадян, які потребують підтримки. Через пріоритетність видатків на оборону, скоротилось фінансування інших секторів, зокрема охорони навколишнього середовища. У 2021 році видатки становили 10,6 млрд. грн., що є рекордною сумою за останні 6 років. Однак у 2022 році вона різко впала удвічі, до 5,2 млрд. грн. Фінансування громадського порядоку, безпеки, судової влади різко зросло у 2022-2023 роках. В 2023 році, фінансування склало рекордну суму – 591,4 млрд. грн.

В 2021 році український бюджет втратив 811,8 млн грн від використання платниками податкових пільг, що є на 24,5% більше, ніж у 2020 році.

Бюджет отримував недостатньо податкових надходжень, що вплинуло на коефіцієнт покриття і у 2023 році він становив - 0,699, це у свою чергу доводить, що критерій фіскальної достатності у 2023 році виконується не

повністю (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Порівняння доходів і видатків зведеного бюджету України за 2018-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними:[9]

Критерій «економічна ефективність» передбачає мінімізацію негативного впливу податків на економіку. У період 2022-2023 років, Україна зазнала значних потрясінь у зв'язку з війною. В 2022 році валовий внутрішній продукт країни скоротився на 29,1%, що стало найглибшим річним падінням за усю історію України. У наслідок руйнування інфраструктури, блокування морських портів росією, значно зменшився експорт і спад становив близько 42,2%. Для досягнення високого рівня економічної ефективності, необхідна стабільність в країні, відновлення інфраструктури та можливі подальші

реформи. Хоча у 2023 році ситуація трішки покращилась, економічно ефективною нашу країну поки що важко назвати.

Рейтинг Doing Business, який спільно складають Світовий банк та аудиторська компанія PricewaterhouseCoopers, є одним із найвідоміших інструментів для оцінки інвестиційної сприятливості податкової політики країн світу.

Таблиця 2.9

Інвестиційна привабливість податкової політики України

Індикатор	**Україна**	**Європа та Центральна Азія**	**Краща країна по результату**
Податки (кількість в рік)	5	16.5	3 (Гонконг, Китай)
Час (в рік) витрачений на адміністрування	327.5	218.4	50 (Естонія)
Загальна ставка податків та зборів (% від прибутку)	37.8	33.1	18.47 (32 економіки)
Індекс процедур після здачі звітності та сплати податків (0-100)	85.95	65.20	99.38 (Естонія)

Джерело: побудовано автором за даними: [33]

Згідно з наведеними даними, податкова політика України характеризується проблемами, що завадять веденню інвестиційної діяльності, а саме складність адміністрування податків. Українські підприємства витрачають 327,5 годин на рік на обчислення та сплату податків, що є одним із найвищих показників у світі. Це робить ведення бізнесу в Україні надзвичайно обтяжливим та неефективним.

Питання з соціальною справедливістю в Україні стоїть досить гостро. Під соціальною справедливістю розуміється рівність доступу до можливостей та благ для усіх членів суспільства. Україна під час війни запровадила податкові пільги для вразливих груп населення, у тому числі внутрішньо переміщених осіб. Також, уряд зосередив свою увагу на цифровізації, для забезпечення кращого доступу українців до соціальної допомоги. Проте у

зв’язку з війною, видатки зазнали перерозподілу, що негативно вплинули на соціальне забезпечення, оскільки велика частина видатків іде на оборону.

На нашу думку, податкова політика все таки була ефективна за критерієм соціальної справедливості, тому що з початку війни, Україна змінила систему соціальної допомоги, щоб вони краще відповідали потребам населення саме під час війни, навіть допомагала незайнятій частині населення з пошуком роботи.

Значною мірою застосовування прогресивної системи оподаткування може покращити відповідність податкової політики критерію соціальної справедливості. Це означає, що люди з високими та надвисокими доходами повинні платити більші податки, ніж люди з низькими доходами, що допоможе зменшити нерівність у суспільстві та спрямувати більше коштів на підтримку малозабезпечених верств населення.

Більшість українців не володіють інформацією про те, скільки вони сплачують податків. Проведені дослідження у 2020 році Київським міжнародним інститутом соціології, показали, що з 2000 опитуваних жоден не зміг дати правильну відповідь на 5 питань, а 42% дали відповідь лише на одне питання [1].

Аналіз обізнаності громадян дозволяє отримати уявлення про рівень інформованості та освіченості суспільства щодо конкретних питань.

Представлений рисунок 2.10, ілюструє загальний показник обізнаності громадян.

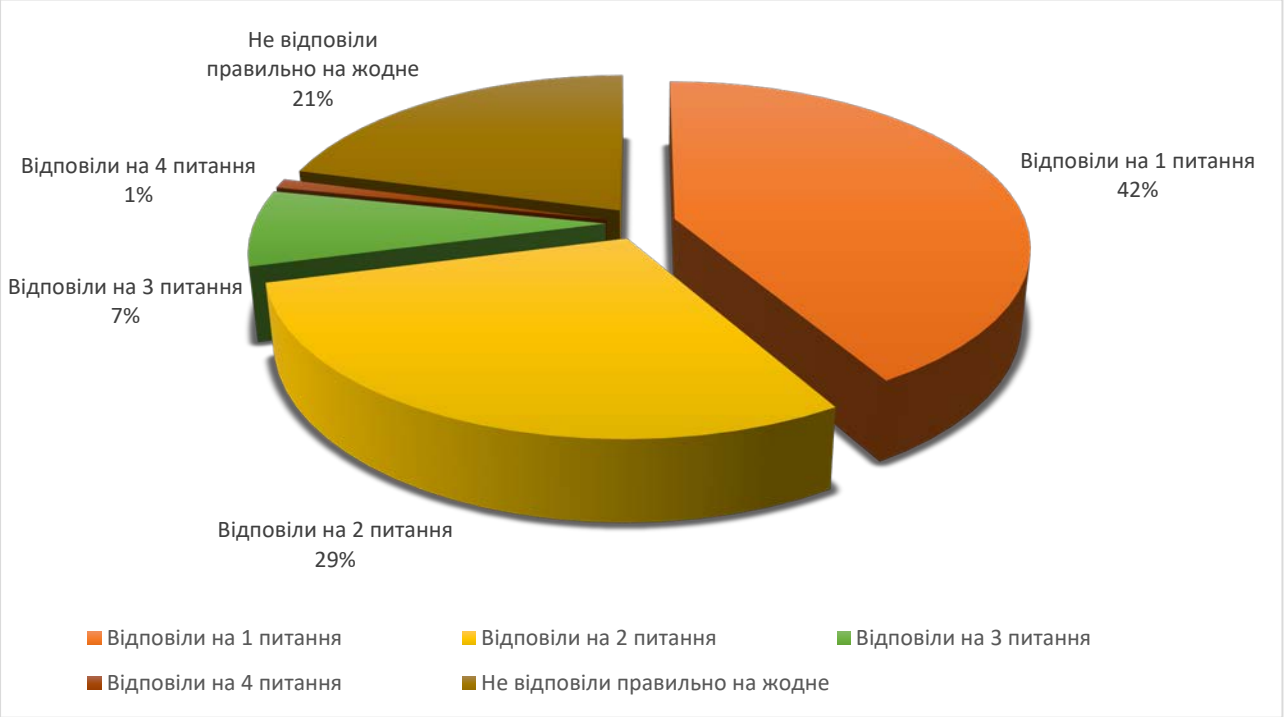

Рис. 2.10. Загальний показник обізнаності громадян

Джерело: побудовано автором за даними: [1]

Понад половина громадян України недооцінюють суму податків, яку сплачують у державу. Це тривожний результат, що вказує на необізнаність громадян у податковій системі.

Низький рівень податкової культури населення може значно вплинути на ефективність податкової політики. Наприклад, громадяни, які не розуміють важливості сплати податків, можуть ухилятися від них, що негативно впливає на рівень податкових надходжень. Також, якщо малозабезпечені верстви населення недостатньо обізнані у своїх правах на соціальну підтримку, може виникати соціальна нерівність. Недовіра до податкової системи може виникати через незнання податкової системи.

Покращити податкову обізнаність громадян можна завдяки прозорості податкових процесів та доступних інформаційних ресурсів.

Таблиця 2.10

Частка заробітньої плати українських працівників, що сплачується у вигляді податків

Професія	Рівень заробітньої плати		Податків у рік	Частка сплачених податків у зп , %
	В місяць	В рік		
Менеджер з продажу	27 500	257283	242842	48,5
Вантажник	17 500	163725	154536	48,5
Юрист	20 000	187115	176612	48,5
Вчитель	15 000	140336	132459	48,5
Стоматолог	40 000	374229	353224	48,5
Сантехнік	18 500	173081	163366	48,5
Топ-менеджер	50 000	467787	441530	48,5

Джерело: побудовано автором за даними: [38]

Аналізуючи таблицю 2.10 можемо дійти висновку, що людина незалежно від професії сплачує близько 50 % податку державі, що свідчить про високе податкове навантаження на економічно активне населення. Це враховуючи єдиний соціальний внесок, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок і ввізне мито. Наприклад, беручи до уваги заробітню плату юриста, значна частина податків йде на фінансування пенсійних виплат, а саме 73 892 грн у рік. Виходячи із заробітньої плати у 20 000 грн на місяць, в державу надходить близько 58 000 грн у рік тільки податку на доходи фізичних осіб.

Соціальна ефективність податкової політики – це складний, багатогранний концепт, який оцінює вплив податкової системи на добробут населення. На відміну від фіскальної ефективності, яка фокусується на наповненні бюджету, соціальна ефективність прагне виміряти справедливість та результативність податкової системи з точки зору соціальних потреб громадян [3].

$$\text{В} = \frac{\text{Соціальні видатки}}{\text{Податкові надходження}} \qquad (2.3)$$

де В - соціальна віддача податків

Соціальні видатки - це категорія бюджетних видатків, спрямована на забезпечення соціального захисту та добробуту населення. Виділяють три підходи до визначень функцій видатків, які входять до соціальних видатків: вузьке, широке, більш широке розуміння. У найвужчому – лише соціальний захист, а саме виплати для малозабезпечених сімей, пенсії, допомога інвалідам тощо. У більш широкому розумінні – соціальний захист, медицина, освіта, пенсії, культура і спорт. Найширше розуміння охоплює не лише прямі виплати, та витрати на соціальні послуги, але і витрати на інші сфери, які впливають на добробут населення. До них відноситься: охорона довкілля, правопорядок, житлово-комунальне господарство тощо.

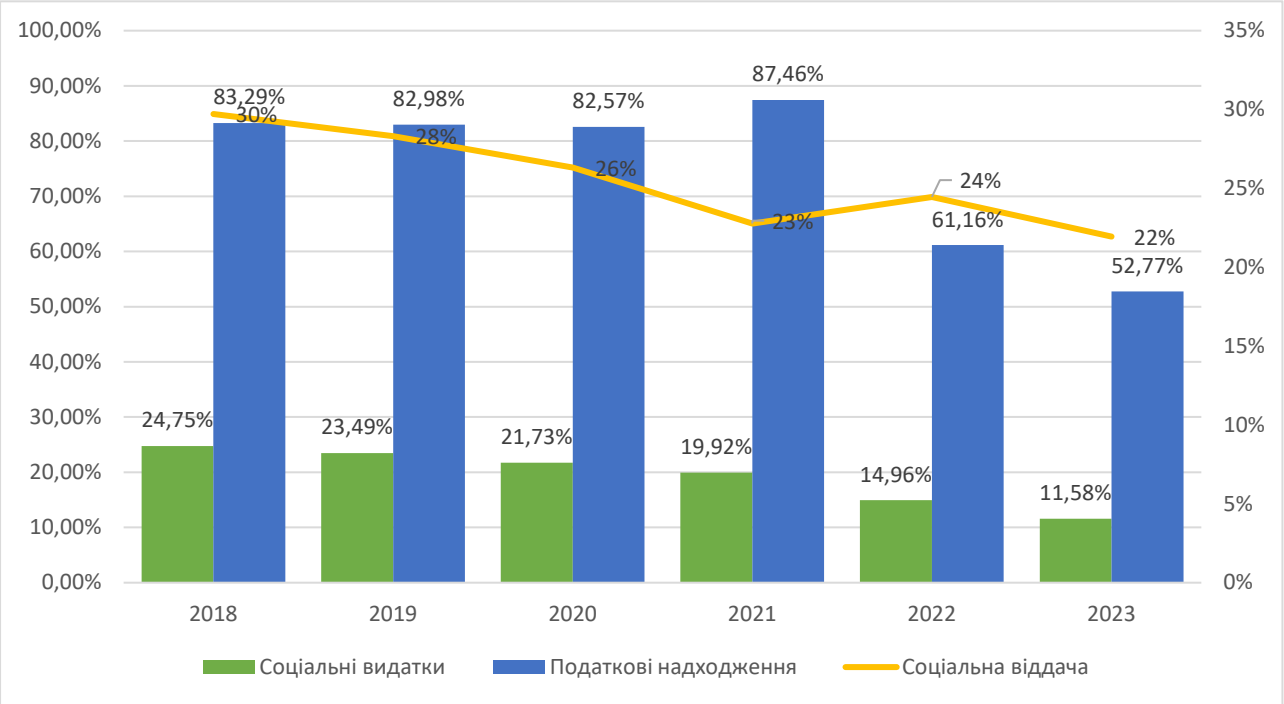

Рис. 2.11. Динаміка соціальної віддачі податків 2018-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними:[9]

За результатами розрахунків, спостерігається негативна динаміка соціальної віддачі, яка особливо спостерігається в останніх двох роках. Це свідчить про те, що в 2022-2023 роках держава витрачала значно менше коштів на соціальні заходи ніж у 2018. Також спостерігається падіння соціальної віддачі у 2019-2021 році через COVID-19. Середнє значення соціальної віддачі у 2018-2023 роках становить 25,5%. У зв'язку з агресією росії, зростання

безробіття, інфляції, падіння валового внутрішнього продукту - негативно вплинули на доходи населення. Слідом - зростання бідності. Через війну, знищення житлової інфраструктури, тисячі людей залишилися без домівок, що також вплинуло на їх рівень життя.

Щодо критерію податкової стабільності, то хочемо зазначити, що протягом 2018-2023 років Податковий кодекс України зазнав численних змін, які охоплюють різні аспекти оподаткування (рис. 2.12).

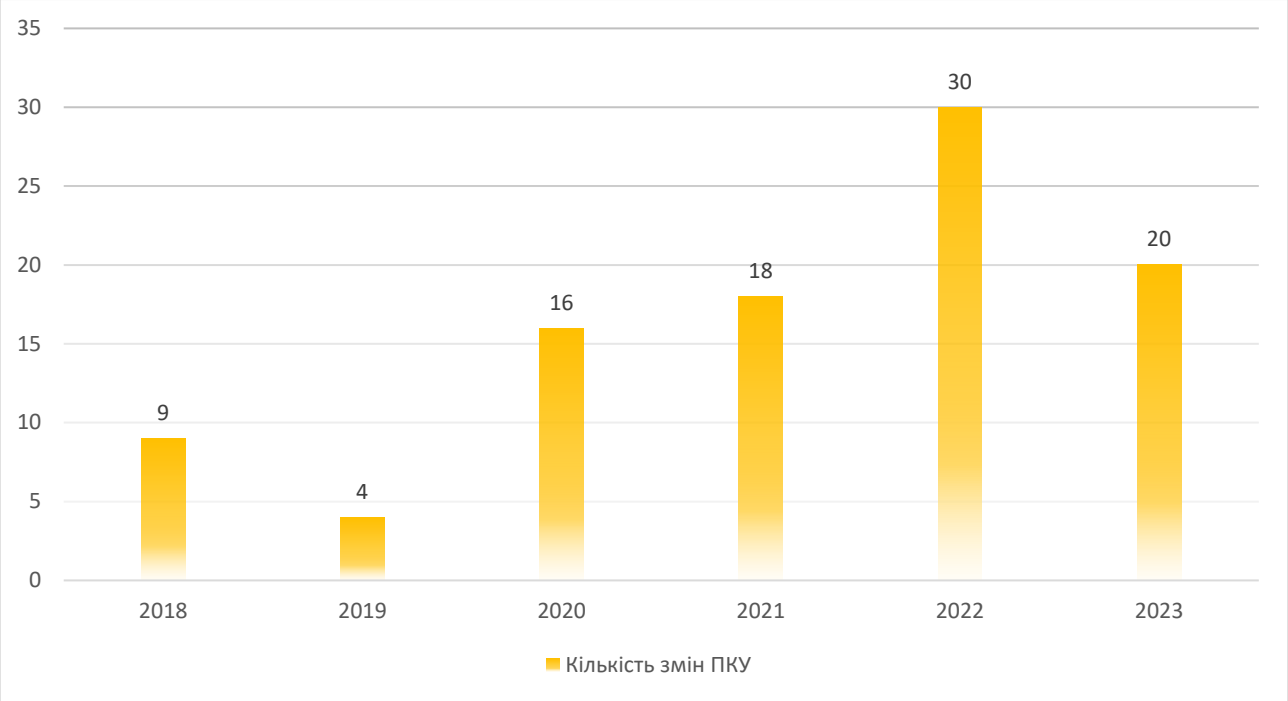

Рис. 2.12. Динаміка кількості змін Податкового кодексу України за період 2018-2023рр.

Джерело: побудовано автором за даними: [30]

В Україні зміни до податкового законодавства можуть вноситися декілька разів на рік, що негативно впливає на інвестиційний клімат та економічне зростання.

Наведена динаміка на рис. 2.12 свідчить про нестабільність податкового законодавства. Найбільше змін у 2022 році – 30. Причиною є повномасштабне вторгнення, що змусило владу переглянути податкову політику з метою збільшення доходу бюджету, та підтримання економічної стабільності в країні.

Критерій гнучкості визначає здатність держави швидко реагувати на зміни в економічній ситуації за допомогою податкових інструментів, допомагає стримувати ріст інфляції, а також адаптуватися до нових умов і викликів. Беручи до уваги Україну, вона швидко адаптувалась до умов війни запровадивши численні антикризові заходи, включаючи фіксацію обмінного курсу. З початку війни, суттєва підтримка зі сторони міжнародних партнерів, сприяла стабільності фіскальної системи. Перехід НБУ у 2023 році до режиму керованої гнучкості обмінного курсу, дозволив стабілізувати гривню попри усі виклики війни. Тому, можемо зробити висновок, що у період 2022 – 2023 років, фіскальна система України показала високу гнучкість.

Таким чином, результати оцінки відповідності податкової політики критеріям ефективності свідчать, що податкова політика України була ефективна за критеріями гнучкості та соціальної справедливості, проте зазнала суттєвих проблем під час аналізу фіскальної достатності, стабільності, економічної ефективності через вплив війни (Табл. 2.11)

Таблиця 2.11

Відповідність податкової політики України критеріям ефективності

Критерії	**Значення**
фіскальна достатність	не відповідає
економічна ефективність	не відповідає
соціальна справедливість	відповідає
стабільність	не відповідає
гручкість	відповідає

Джерело: сформовано автором

Виходячи з проведеного аналізу, можемо зробити висновки, що низька фіскальна ефективність є ключою проблемою у ефективності податкової політики. Вона характеризується високим рівнем безробіття, та зростанням тіньової економіки, особливо після повномасштабного вторгнення. Для усунення цих проблем варто посилити боротьбу з безробіттям, вдосконалити стабільність податкового законодавства та ввести прогресивні ставки оподаткування.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1 Реформування податкової системи: світовий досвід та можливості його використання у вітчизняній практиці

Досвід різних країн світу є надзвичайно цінним для України, яка знаходиться на шляху реформування своєї економіки та податкової системи. Вивчення світового досвіду дозволяє зрозуміти, які саме реформи можуть бути найбільш ефективними, враховуючи специфіку українських економічних та соціальних умов.

У зв'язку з постійними змінами в глобальній економіці та появою нових внутрішніх викликів, зарубіжні країни регулярно оновлюють своє податкове законодавство.

Виділяють дві системи оподаткування:

1. Пряма шкала нарахування податку. Усі верстви населення сплачують однаковий відсоток з доходу (Україна, Грузія, Болгарія)

2. Прогресивна шкала нарахування податку. Чим більші доходи, тим вища ставка податку (Німеччина, Сполучені Штати Америки, Франція, Великобританія).

Основними принципами, що покладені в основу сучасної податкової політики уряду Великої Британії, є стимулювання зайнятості та працездатності, підтримка накопичень і довгострокових інвестицій, а також забезпечення справедливості.

У Німеччині платників податків поділяють на 6 класів:

1 клас – неодружені особи, вдівці та вдови;

2 клас – одинокі батьки, які виховують власну дитину самостійно;

3 клас – особи, які заробляють значно більше ніж їх чоловік або дружина;

4 клас – пари, які мають рівні доходи;

5 клас – особи які заробляють значно менше ніж їх чоловік або дружина;

6 клас – особи, які працюють на двох роботах і більше;

Німеччина, безсумнівно, посідає одне з лідируючих місць у світовій економіці і її досвід у сфері фінансів та податкової політики може слугувати цінним прикладом для багатьох країн.

У Німеччині головним органом, який здійснює контроль за державними фінансами, є Федеральна аудиторська палата. Міністерство фінансів складає звіти про виконання бюджету, які потім подаються на розгляд парламенту та Рахункової палати. Після того, як Рахункова палата оцінює ці звіти, парламент затверджує закон про виконання бюджету.

У Німеччині підприємства сплачують податок на прибуток за ставкою 15% і додатковий обов’язковий церковний податок близько 9%, що разом становить приблизно 24%. Також існують обмеження на розподіл прибутку власникам компаній, що впливає на їх податкові зобов'язання.

В Німеччині використовується багаторівнева система податку на додану вартість (ПДВ), яка включає дві основні ставки: 19% - це загальна ставка, яка застосовується до більшості товарів та послуг і 7% - знижена ставка, яка використовується для певних категорій.

В Німеччині система оподаткування ґрунтується на податкових класах, які залежать від сімейного стану платника податків. Це означає, що сімейний стан є ключовим фактором, який визначає, скільки податків ви будете платити.

Податкові механізми Німеччини також орієнтовані на ті ж основні принципи, що й системи інших європейських країн: раціональний розподіл податкового навантаження між виробництвом і споживанням, соціальна справедливість та захист місцевих підприємців.

Також у Німеччині є досить дивні податки, наприклад - податок на дощ. Комунальні підприємства часто проводять перевірки, ремонтуючи стічні труби. Саме через це, німці вимушені сплачувати цей податок, який може становити близько 200 євро у рік.

В Україні законодавством передбачено 11 податків та зборів (7 державних та 4 місцевих), що є менше, ніж, наприклад, у Японії (55), Великобританії (8), Італії (15), Німеччині (16), Франції (7), Нідерландах (9), Португалії (8) та Іспанії (8). Це свідчить про те, що в Україні кількість податків є оптимальною порівняно з іншими країнами світу.

Також важливо звернути увагу на місцеве оподаткування в Україні та розподіл податків між державним і місцевими бюджетами. Ця проблема виникає внаслідок необхідності задоволення соціальних потреб держави. Зазвичай держава виконує функції загальнонаціонального призначення, тоді як місцеві органи влади забезпечують фінансування соціальних потреб населення на місцевому рівні. У країнах з розвинутою ринковою економікою, особливо в Західній Європі, частка податків у доходах місцевого та регіонального самоврядування становить значну частину. Наприклад, в Данії, Іспанії, Норвегії, Швейцарії, Швеції та Фінляндії вона перевищує 40% від дохідної бази. У порівнянні з цим, в Україні цей показник становить менше 5%.

У деяких іноземних країнах кількість місцевих податків є значною: у Франції - понад 50, в Італії - понад 70, в Бельгії - понад 100 податків і зборів.

В Україні більшу частину надходжень до бюджету складають непрямі податки, зокрема податок на додану вартість та акцизний податок. У 2022 році ПДВ склав 50,69% усіх бюджетних надходжень, акцизний податок – 15,64%, ПДФО – 21,33%, а податок на прибуток підприємств – 9,25%. У країнах ЄС та США прямі податки становлять більшість надходжень до бюджету.

Давайте проаналізуємо структуру оподаткування та кількість податків у різних країнах світу, з метою їх можливої адаптації до податкової системи України.

У Франції, податкова система переважно спрямована на непряме оподаткування. Одним із основних джерел бюджетних надходжень є податок на додану вартість (з базовою ставкою 20,6%), який складає понад 50% від загальних податкових надходжень і є основним для споживання. Прибутковий податок з фізичних осіб є основним прямим податком, зі ставками від 10,5% до

54%. Загальна ставка корпоративного податку на прибуток в Франції становить 36,66%. Ця модель може бути впроваджена в українську систему оподаткування та стати позитивним досвідом для використання її в національних податкових стандартах.

Створена федеративна структура країни передбачає обов'язковий розподіл основних податкових надходжень до бюджету на принципах паритетності: половина коштів, зібраних у вигляді прибуткового податку, спрямовується до федерального бюджету, а інша половина – до бюджету тієї землі, де збираються ці податки. Німеччина є типовим прикладом країни з трьома рівнями системи оподаткування, де податкові надходження розподіляються між федеральною владою, урядами земель та місцевою владою (громадами).

У США прибутковий податок сплачують переважно особи з високим рівнем доходу, і велика увага приділяється наданню податкових пільг для оподаткування доходів фізичних осіб.

Україна має одні із найнижчих ставок податків серед країн Європи. Після України, другою йде Польща, а третьою - Німеччина (Табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні ставки податку України та зарубіжних країн

Країна	**Ставка ПДВ**		**Ставка ПДФО**		**Ставка податку на прибуток**		**Рейтинг**
Україна	20%	2	18%	1	18%	1	1
Польща	23%	5	32%	2	19%	2	2
Німеччина	19%	1	47,5%	5	29,8%	4	3
Іспанія	21%	3	45%	4	30%	5	4
Нідерланди	21%	3	52%	6	25,5%	3	5
Франція	20%	2	45%	4	34,4%	8	6

Джерело: побудовано автором за даними: [25]

На нашу думку, податкова система в нашій країні повинна бути спрямована на створення механізмів, які стимулюватимуть підприємницьку активність та інвестиційну діяльність, як ключове джерело податкових надходжень в державу. Цей принцип можна реалізувати шляхом надання підприємцям інвестиційних пільг з метою прискорення розвитку та суворого контролю з боку податкових органів.

Враховуючи досвіду розвинених країн, оптимальною вважається податкова система, яка дотримується наступних принципів:

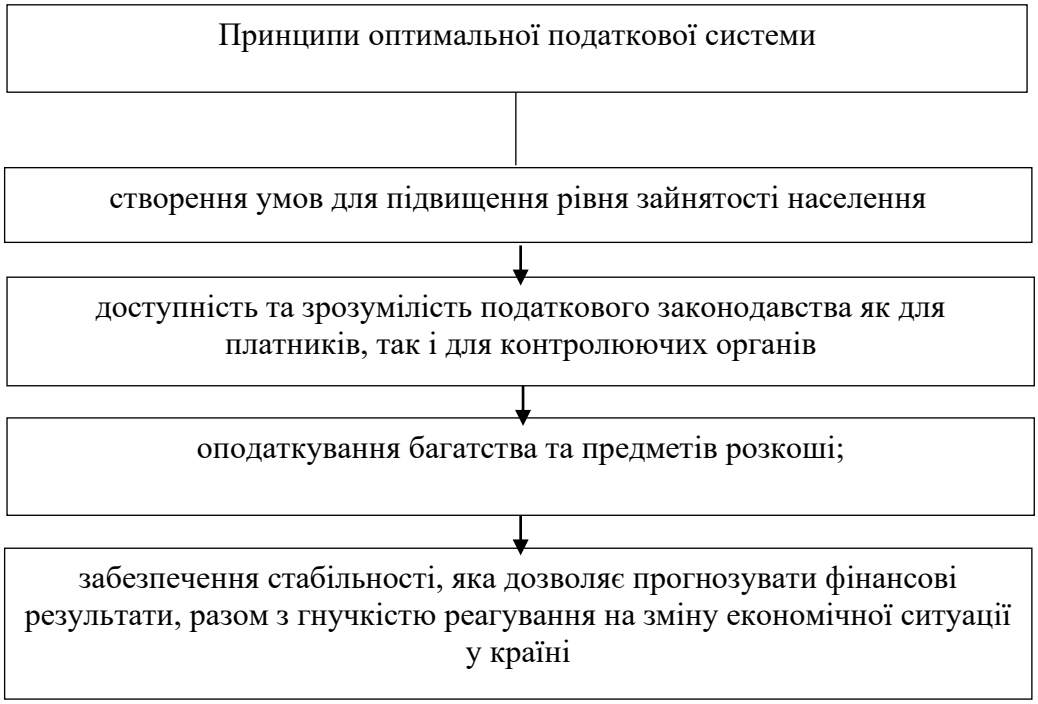

Рис. 3.1. Принципи оптимальної податкової системи

Джерело: побудовано автором за даними: [43]

Враховуючи вищевикладене, важливо зазначити, що уряд держави розробив нову концепцію податкової реформи, яка обговорюється під назвою «10-10-10». Запропонована податкова реформа передбачає зниження ставок ключових податків до 10%: податку на прибуток підприємств (з 18% до 10%), податку на доходи фізичних осіб (з 18% до 10%) та ПДВ (з 20% до 10%).

Також пропонується скасувати єдиний соціальний внесок (ЄСВ, що складає 22% від фонду оплати праці працівника, для ФОПів – щонайменше

22% від мінімальної зарплати) і підвищити ставку військового збору вдвічі, до 3%.

Разом із зниженням ставок податків також пропонується скасувати всі податкові пільги, посилити відповідальність за порушення податкового законодавства і надати Державній податковій службі доступ до інформації про банківські рахунки платників податків, тобто скасувати банківську таємницю.

На нашу думку, в разі реалізації реформи «10-10-10» доходи бюджету можуть навіть зрости, а не зменшитися, але для цього потрібно дотримання певних умов. Зокрема, всі спеціальні режими, оптимізації, «скрутки» та контрабанда повинні бути припинені, сплата податків повинна стати обов'язковою для всіх, а зарплати повинні бути виплачені «білими». Держава не повинна робити винятки для олігархів або їхніх секторів економіки, має відбутися прозорий конкурс на посаду голови Національного антикорупційного агентства, а також провести очищення судової системи та правоохоронних органів.

Отже, реформування податкової системи є важливим кроком для будь-якої країни, що прагне до економічної стабільності та зростання. Досвід країн з розвиненою економікою показує, що ефективна податкова система здатна стимулювати інвестиції, забезпечувати справедливий розподіл доходів та знижувати рівень соціальної нерівності. Наприклад, країни Північної Європи успішно використовують прогресивні податкові ставки та системи соціального забезпечення для підтримки високого рівня життя населення.

Боротьба з корупцією в державних органах - це стратегічне завдання, яке зміцнить довіру до податкової служби та збільшить надходження до бюджету. Це також одна з головних умов вступу України до ЄС.

Україна має великий потенціал для впровадження світового досвіду в реформуванні своєї податкової системи. Перш за все, необхідно забезпечити прозорість та простоту податкового законодавства, що знизить рівень корупції та сприятиме поліпшенню бізнес-клімату. Крім того, важливо впроваджувати

цифрові технології для спрощення податкових процедур та покращення адміністрування податків.

3.2. Оптимізація податкового навантаження як інструмент сприяння економічному росту та соціальній стабільності в державі

Відправною точкою реформи податкової системи України стало прийняття «Концепції реформування податкової системи України» у 2007 році. Цей документ окреслив мету, стратегічні цілі та завдання реформи, а також визначив особливості податкової системи України, що відрізняють її від систем оподаткування країн ЄС. Завершення реформи планувалося до 2015 року.

Однак у 2009 році «Концепція» була відхилена урядом, і натомість прийнята нова «Стратегія реформування податкової системи». Довгострокова мета цієї Стратегії полягала у побудові соціально-орієнтованої, конкурентоспроможної ринкової економіки та інтеграції України до європейського співтовариства до 2018 року.

У 2010 році «Стратегія реформування податкової системи» втратила чинність через зміну уряду. Її місце зайняла «Стратегія розвитку системи управління державними фінансами» (2013 р.), яка ставила за мету побудову справедливої та сучасної фіскальної системи, що гарантує рівність для всіх платників податків та сприяє сталому розвитку країни.

У 2015 році була прийнята «Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», де визначено стратегічні цілі податкової політики:

- створення простої та справедливої податкової системи, що мінімізує витрати часу на розрахунок та сплату податків;
- забезпечення умов для сталого розвитку національної економіки;
- досягнення фіскальної достатності бюджетів на всіх рівнях;

Спільна риса вищезазначених стратегічних документів - пріоритетність забезпечення сталого розвитку національної економіки у довгостроковій перспективі. Це планується досягти шляхом зниження податкового навантаження та зменшення адміністративного тиску на бізнес.

Повномасштабне вторгнення Росії змусило суттєво змінити курс податкової реформи в Україні. Ця війна ведеться не лише на полі бою, але й на економічному фронті, де однією з цілей є виснаження ресурсів агресора.

З початком воєнного стану Верховна Рада України активно реформує податкове законодавство.

Отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС відкриває нові можливості для розвитку, але й несе з собою нові виклики.

У цих умовах особливої уваги набуває співпраця з Міжнародним валютним фондом . Кредитування МВФ під час війни є критично важливими для підтримки економічної стабільності України, інвестиційного клімату та її стійкості перед російською агресією.

Наприкінці 2022 року Міжнародний валютний фонд затвердив для України Моніторингову програму із залученням Ради фонду. Це відкрило шлях до обговорення комплексної програми фінансування, спрямованої на допомогу Україні у збереженні макроекономічної та фінансової стабільності в умовах війни.

Програма, ґрунтуючись на узгоджених з МВФ макроекономічних показниках, передбачає низку заходів:

- підвищення мобілізації доходів державного бюджету;
- активація внутрішнього ринку державних боргових зобов'язань;
- зміцнення фінансового сектору;
- підвищення прозорості та ефективності управління державними підприємствами;

Крім того, у березні 2023 року Рада директорів МВФ схвалила чотирирічну програму для України в рамках Механізму розширеного фінансування на суму близько 15,6 млрд доларів США.

Розробка Національної стратегії доходів (НСД) стала однією з ключових умов для отримання Україною фінансування за новою програмою МВФ.

Згідно з програмою співпраці України з Міжнародним валютним фондом, в Україні триває реформа податкової політики. Один із її ключових елементів – скасування пільгового режиму єдиного податку, що передбачено Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» від 30.06.2023 № 3219-IX. Цей закон скасовував з 1 серпня 2023 року дві ключові пільги для платників єдиного податку: спрощену систему оподаткування з 2% ставкою; можливість для ФОП 1-ї та 2-ї груп не сплачувати єдиний податок.

Згідно з прийнятими змінами до Податкового кодексу України, з 1 грудня 2023 року по 31 грудня 2024 року буде скасовано мораторій на проведення податкових перевірок. До плану-графіка перевірок потрапляють:

- виробники та продавці підакцизної продукції;
- організатори та учасники азартних ігор;
- надавачі фінансових та платіжних послуг;
- нерезиденти, які ведуть діяльність через постійні представництва або відокремлені підрозділи;
- інші платники податків, які відповідають певним критеріям, визначеним на кінець 2021 року;

З 1 січня 2024 року для українських банків буде введено нову систему оподаткування. Законопроект №9656, який рекомендує Комітет Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної політики, передбачає підвищення базової ставки податку на прибуток для банків з 18% до 25%. Очікується, що це призведе до додаткових надходжень до бюджету, які так необхідні в умовах війни.

В умовах воєнного стану Державна податкова служба України активно розвиває онлайн-сервіси, щоб спростити для платників податків процес сплати податків та забезпечити зручну електронну взаємодію з органами ДПС.

Важливим завданням, яке перед нами стоїть, є максимальне спрощення структури податків в Україні з метою забезпечення необхідної стабільності податкових надходжень до бюджетів на різних рівнях. Одним з важливих аспектів економічного розвитку України є реформування існуючої податкової системи, спрямоване на зменшення податкового навантаження на платників податків та інвесторів, що сприятиме розвитку виробництва. Для досягнення цієї мети, на нашу думку, потрібно зменшити кількість наявних податків та знизити податковий тиск на підприємців.

Значне податкове навантаження в Україні створює низку негативних наслідків для економіки країни. Воно стримує ділову активність підприємств, підриває довіру населення до фінансових інститутів, сприяє тіньовій економіці та призводить до відтоку капіталів за кордон. Це, в свою чергу, уповільнює зростання валового внутрішнього продукту та підвищує соціальну напруженість. Щоб подолати економічну кризу, Україні необхідно знизити податкове навантаження. Це сприятиме поліпшенню економічної ситуації, зміцненню податкової системи та загальному зростанню добробуту населення.

Метою цього процесу є стимулювання активної діяльності підприємств та підвищення їх доходів. На макроекономічному рівні оптимізація податкового навантаження представляє собою процес вибору найбільш ефективних форм організації податкової політики держави, які враховують специфіку функціонування вітчизняних суб’єктів господарювання.

Крім цього, оптимізація податкового навантаження спрямована на вирішення кількох важливих завдань:

по-перше, це створення умов для фінансового компромісу між потребами держави у доходах та інтересами платників податків, що повинно сприяти соціально-економічному розвитку країни.

по-друге, це забезпечення диференційованого оподаткування доходів юридичних та фізичних осіб.

по-третє, це забезпечення синхронного позитивного впливу форм і методів оподаткування на доходи юридичних та фізичних осіб у часовій

перспективі. І, нарешті, це заохочення платників до збільшення отриманих доходів та забезпечення їх правової регламентації.

Послаблення податкового тягаря для підприємств можливе через оптимізацію оподаткування, яка полягає у зменшенні розміру податкових зобов'язань за рахунок цілеспрямованих і правомірних дій платника податків. Ці дії включають повне використання всіх наданих законодавством пільг, податкових звільнень та інших законних переваг.

Таким чином, оптимізація податкового навантаження стає важливим інструментом для підвищення ефективності господарської діяльності підприємств та загального економічного розвитку країни.

Ухилення від сплати податків є незаконною діяльністю та карається відповідно до статті 212 Кримінального кодексу України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» .

Платники податків зазвичай здійснюють ухилення через скорочення доходів або інших об'єктів оподаткування, неподання або неповне подання необхідних документів для обчислення податку, подання недостовірних даних, незаконне отримання податкових пільг та інших преференцій, а також через інші дії, що суперечать закону.

Незаконне зменшення суми податків може бути наслідком заниження податкової бази з певного податку, що призводить до нижчої суми нарахованого податку, ніж це повинно бути насправді. У підсумку, платник податків подає до податкової інспекції декларацію з завідомо неправдивими даними.

За такі дії передбачена податкова, адміністративна та кримінальна відповідальність.

Ухилення від сплати податків - це вчинок, який не тільки порушує законодавство, а й накладає на суб'єкт господарювання ризики, які можуть мати серйозні наслідки. У контексті оптимізації податків, використання дозволених законодавством методів для зменшення податкових платежів є надзвичайно важливим.

Це дозволяє платнику податку зменшити свої фінансові зобов'язання перед державою, не порушуючи закон.

Однією з ключових відмінностей між податковою оптимізацією та ухиленням від сплати податків є легальність застосованих методів. В той час як оптимізація використовує лише законні шляхи для зменшення податкових виплат, ухилення від сплати податків передбачає використання нелегальних методів, таких як заниження доходів або неправильне ведення обліку.

Для платника податку оптимізація податків відкриває можливості для ефективного управління фінансами та збереження ресурсів. З іншого боку, ухилення від сплати податків може призвести до серйозних наслідків, включаючи штрафи, нарахування пені, а також втрату довіри з боку податкових органів.

Американська податкова служба визначає кілька найпоширеніших нелегальних методів ухилення від сплати податків, включаючи заниження доходів, подвійний облік операцій, неправильні записи в книгах та інші. Ці дії можуть призвести до серйозних наслідків для платника податку і підвищити ризики фінансових втрат та правових проблем.

Отже, ухилення від сплати податків не може вважатися ефективним способом оптимізації податків. Навпаки, правильна податкова стратегія має ґрунтуватися на використанні законних методів, що дозволяють зменшити податкове навантаження і зберегти фінансові ресурси без ризику відповідальності перед законом.

Оптимізація податків у сучасних умовах - це не просто важливе завдання, але й складна наука, яка потребує як фінансового, так і правового експертного підходу. Україна, як і багато інших країн, надає платникам податків різні можливості для зменшення податкового тягаря, використовуючи законодавчі пільги та стратегії.

Однією з таких можливостей є перенесення балансових збитків на наступні податкові періоди. Це дозволяє компаніям скористатися минулими збитками для зменшення податкових обов'язків у майбутньому.

Іншою популярною стратегією є стягнення ПДВ за нульовою ставкою, що може бути вигідним для підприємств, що здійснюють експортну діяльність.

Крім того, важливою можливістю є застосування ліберальних правил списання безнадійних боргів, яке може допомогти знизити податкові зобов'язання підприємства.

Не можна забувати і про благодійну діяльність, яка також може бути ефективним інструментом для зменшення податкового тягаря.

Проте, варто пам'ятати, що будь-яка податкова оптимізація не позбавлена ризиків. Зміни в податковому законодавстві можуть зробити деякі стратегії неефективними або навіть незаконними. Тому важливо ретельно оцінювати всі можливі наслідки перед використанням будь-якої податкової стратегії.

Податкові пастки - ще один аспект уникнення податків, який варто враховувати. Зміщення доходу, відкладення доходу і податковий арбітраж - це лише деякі з методів, які можуть бути використані для цієї мети.

Основною метою будь-якої стратегії зниження податкових зобов'язань має бути не лише мінімізація податків, але й дотримання законодавства. Тільки такий підхід гарантує безпеку і стабільність фінансової діяльності компанії.

Податкове планування є важливою складовою успішного функціонування будь-якого підприємства. Воно вимагає від керівництва високого рівня кваліфікації та ефективного управління ресурсами. Незважаючи на те, що цей процес може здаватися складним і вимагати додаткових витрат на оплату кваліфікованого персоналу, він стає необхідним кроком для забезпечення фінансової стабільності та максимізації прибутку.

Основні інструменти податкового планування включають податкові пільги, стратегії формування договірних відносин та управління ціновою політикою угод. Додатковими методами оптимізації є виведення грошових коштів з-під оподаткування, перенесення активів в регіони з більш вигідним оподаткуванням та відстрочення податкових платежів.

Технологічна карта податкового планування (ТКПП) стає нормативним документом, який дозволяє систематизувати та оптимізувати процес податкового планування на підприємстві. Вона містить інструкції та рекомендації щодо використання різних моделей та інструментів оптимізації, відповідно до чинного законодавства.

На основі зарубіжного досвіду можна виділити кілька ключових аспектів, які варто враховувати при податковому плануванні. Це включає вибір місця розташування бізнесу з урахуванням оптимальної податкової системи, використання системи податкових пільг та раціональне розподілення прибутків та активів.

Однак, навіть при використанні цих стратегій, українські підприємства стикаються з рядом проблем у сучасній податковій системі, таких як нестабільність податкової політики та обтяжливі податкові ставки. Це ускладнює процес податкового планування та створює невизначеність для бізнесу.

Отже, для успішного податкового планування необхідно поєднувати внутрішні та зовнішні стратегії, ураховуючи як власний досвід, так і найкращі практики зарубіжних підприємств.

Для забезпечення власної конкурентоспроможності підприємствам необхідно застосовувати методи податкової оптимізації, враховуючи рівень ризику, можливі санкції з боку держави та рівень кваліфікації управлінського персоналу. На нашу думку, потрібно застосовувати лише законні методи, аби не піддавати діяльність підприємства ще більшим ризикам. Потрібно одночасно використовувати уникнення та податкове планування, поступово удосконалюючи їх застосування відповідно до змін законодавства.

З метою стимулювання економічного зростання та забезпечення справедливості, систему оподаткування в Україні слід вдосконалити шляхом:

- помірного зниження та рівномірного розподілу податкового навантаження залежно від виду діяльності платників;

- посилення контролю за рівнем витрат виробництва для запобігання ухиленню від сплати податків;
- створення сприятливих умов для інвестицій та інновацій у пріоритетних галузях економіки за допомогою податкових стимулів;
- контролю за використанням податкових пільг для запобігання їх зловживанню;
- мінімізації витрат на адміністрування податків для спрощення процесу сплати податків для платників;
- оптимізації ставок різних податків та їх узгодження з європейськими стандартами для стимулювання конкурентоспроможності українського бізнесу;

Розкривши рівні податкового навантаження, визначивши його вплив на вітчизняну економіку та дослідивши запропоновані шляхи зниження податкового тягаря, можна зробити висновок про необхідність поступового зниження податкового навантаження за допомогою міжнародного досвіду, адаптуючи його до специфіки та умов розвитку нашої країни та створення умов, в яких майже неможливо буде ухилитися від сплати податкових зобов'язань, що призведе до поступового збільшення надходжень до державного бюджету, а також треба подбати про те, щоб податкові надходження були доцільно розподілені.

За умови ефективного реформування податкової системи в частині зниження реального податкового навантаження Україна матиме шанси стати серйозним суб'єктом податкової конкуренції на світовому просторі.

Оптимізація податкового навантаження відіграє ключову роль у сприянні економічному росту. Правильно сконструйована податкова система може стимулювати інвестиції, підтримувати підприємництво та сприяти розвитку бізнесу.

Рис. 3.2. Шляхи оптимізації податкового навантаження

Джерело: побудовано автором за даними: [35]

Перш за все, зниження податкового тиску на підприємства може підвищити їхню конкурентоспроможність на ринку. Менше грошей, спрямованих на сплату податків, означає більше можливостей для інвестування у розвиток бізнесу: в модернізацію, дослідження та розробки нових продуктів.

Далі, оптимізація податкових ставок може стимулювати зростання виробництва та споживання, що, в свою чергу, збільшує обсяги економічної діяльності та забезпечує стабільний економічний розвиток.

Також, важливо звернути увагу на стимулювання інвестицій, особливо у нові галузі та інноваційні технології. Спрощення податкових процедур та надання податкових пільг для інвесторів може привернути більше капіталу у відповідні сектори, що сприяє їхньому розвитку та росту.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження щодо теоретичних та практичних аспектів впливу податкової політики на соціально-економічні процеси в державі можна зробити наступні висновки:

1. Податкова політика є одним із ключових елементів економіки держави, спрямованої на регулювання економічних процесів, забезпечення стабільного фінансового надходження у бюджет та підтримання соціальної справедливості. Вона охоплює сукупність заходів, які використовуються урядом для впливу на економічну діяльність через податкову систему. Основною метою податкової політики є створення сприятливих умов для економічного розвитку, забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження та підтримка фінансової стабільності. Основним інструментом реалізації податкової політики є податковий механізм. Він спрямований на регулювання економічної діяльності, забезпечення стабільності бюджету та справедливого розподілу доходів у суспільстві, що включає сукупність методів, засобів та процедур, за допомогою яких держава здійснює податкове регулювання.

2. Податкова політика є важливим інструментом для досягнення соціальної справедливості. Вона дозволяє державі перерозподіляти доходи, зменшуючи нерівність через прогресивну шкалу оподаткування, де заможні громадяни платять більшу частку своїх доходів у вигляді податків, ніж малозабезпечені. Це забезпечує фінансування соціальних програм, охорони здоров’я, освіти та інших суспільно важливих послуг, що підвищують рівень життя всіх верств населення. З економічної точки зору, податкова політика може стимулювати економічний розвиток через надання податкових стимулів для бізнесу. Зниження податкових ставок для інвестицій у нові технології, наукові дослідження та розвиток інфраструктури може сприяти залученню капіталу і створенню нових робочих місць. Податкові пільги для малого та

середнього бізнесу можуть стимулювати підприємництво та інновації, що є ключовими факторами для стійкого економічного зростання. Стабільна та передбачувана податкова політика також створює сприятливий бізнес-клімат, що підвищує конкурентоспроможність економіки на глобальному рівні.

3. Аналіз податкових надходжень до бюджетів у 2023 році показує суттєві відмінності у порівнянні з минулими роками. Загалом, можна зробити висновок, що структура доходів бюджетів є дуже чутливою до змін. На нашу думку, основними проблемами нестачі податкових надходжень до бюджету є війна, що несе за собою ряд проблем, які впливають на оподаткування: міграція населення, призупинення виробництва, руйнування інфраструктури, зменшення інвестиційної привабливості, ріст тіньової економіки, що відбувається, у тому числі, за рахунок недосконалої податкової системи.

Задля підвищення податкових надходжень до бюджетів вважаємо за необхідне оптимізувати податкові ставки. Також зниження надмірно високих ставок може допомогти у виведенні бізнесу з тіні, що також підвищить податкову дисципліну.

4. Один зі способів вимірювання ефективності податкової системи - це рівень податкового навантаження на економіку. Його оптимальне значення сприяє розвитку економічних процесів та спрощує направлення вивільнених коштів на розширення виробництва та стимулювання інвестиційних ініціатив.

Оцінка відповідності податкової політики критеріям ефективності показала, що податкова політика України була ефективна лише за критеріями гнучкості та соціальної справедливості, проте зазнала суттєвих проблем під час аналізу фіскальної достатності, стабільності, економічної ефективності через вплив війни.

5. Реформування податкової системи є важливим кроком для будь-якої країни, що прагне до економічної стабільності та зростання. Досвід країн з розвиненою економікою показує, що ефективна податкова система здатна стимулювати інвестиції, забезпечувати справедливий розподіл доходів та знижувати рівень соціальної нерівності. Наприклад, країни Північної Європи

успішно використовують прогресивні податкові ставки та системи соціального забезпечення для підтримки високого рівня життя населення.

Боротьба з корупцією в державних органах - це стратегічне завдання, яке зміцнить довіру до податкової служби та збільшить надходження до бюджету. Це також одна з головних умов вступу України до ЄС.

Україна має великий потенціал для впровадження світового досвіду в реформуванні своєї податкової системи. Перш за все, необхідно забезпечити прозорість та простоту податкового законодавства, що знизить рівень корупції та сприятиме поліпшенню бізнес-клімату. Крім того, важливо впроваджувати цифрові технології для спрощення податкових процедур та покращення адміністрування податків.

6. Оптимізація податкового навантаження відіграє ключову роль у сприянні економічному росту. Правильно сконструйована податкова система може стимулювати інвестиції, підтримувати підприємництво та сприяти розвитку бізнесу.

Оптимізація податкових ставок може стимулювати зростання виробництва та споживання, що, в свою чергу, збільшує обсяги економічної діяльності та забезпечує стабільний економічний розвиток.

Також, важливо звернути увагу на стимулювання інвестицій, особливо у нові галузі та інноваційні технології. Спрощення податкових процедур та надання податкових пільг для інвесторів може привернути більше капіталу у відповідні сектори, що сприяє їхньому розвитку та росту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Більшість українців недооцінюють обсяг сплачених податків у 2 рази – опитування КМІС - Ціна держави - проект CASE Україна. *Ціна держави - проект CASE Україна*. URL: https://cost.ua/bilshist-ukrayintsiv-nedootsinyuyut-obsyag-splachenih-podatkiv-u-2-razi-opituvannya-kmis/.

2. Богатирьова Є. М. Податкове навантаження як індикатор результативності податкових реформ в Україні. Економічний простір. 2014. № 84. С. 110–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_84_13

3. Буряк О. Податковий менеджмент. Ліра-К. 2014. 352 с.

4. Бюджетний кодекс України. Верховна Рада України. URL: https: // zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Tex

5. Вахновська Н. Податковий кодекс в контексті реформування податкової системи України. Економічний форум України. 2015. № 1. С. 1–8.

6. Волохова І., Дубовик О.С. Податкова система: навч. пос. Харків, 2019. 402с.

7. Гармонізація вітчизняного податкового законодавства до міжнародних стандартів як чинник прискорення євроінтеграційних процесів в Україні. Державне будівництво. 2-ге вид. С. 3–13.

8. Горобей К. Д., Цимбаленко Я. Ю. Аналіз податкового навантаження в Україні та країнах ЄС. Актуальні проблеми економіки та управління. 2019. № 13. URL: http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/157499

9. Державний веб-портал бюджету для громадян. *Open budget*. URL: https://openbudget.gov.ua/.

10. Дєєва Н. М., Редіна Н. І., Дулік Т. О. Оподаткування в Україні. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 544 с.

11. Євтушевська О. О., Лагодієнко Н. В., Іванченкова Л. В. Податкова політика як складова державного податкового менеджменту. Інвестиції: практика та досвід. 2022. No 4. С. 32–37.

12. Золотько І. А. Податкова система: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 328с.

13. Іванов Ю. Б., Майбуров І. А. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій. Навчальний посібник. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. 492с.

14. Ісаєв А. О. Організаційно-правові принципи побудови податкової системи України. Інвестиції: практика та досвід. 2013 № 3. С. 127-130.

15. Калиновський Ю. Ю. Особливості реалізації соціальної справедливості у правовому суспільстві. Гілея : наук. вісн. 2013. Вип. 74. С. 172–175.

16. Калькулятор Рахунок від держави - Ціна держави - проект CASE Україна. *Ціна держави - проект CASE Україна*. URL: https://cost.ua/calculator/.

17. Кітіна Г. Податкові важелі впливу на економіку в сучасних умовах: вітчизняний та світовий досвід. Економіст. 2010.

18. Концепція реформування податкової системи України. Проект Урядовий кур'єр. 2005. № 187. 4 жовтня. С. 11 – 12.

19. Крисоватий А.І., Кощук Т.В. Гармонізація оподаткування у парадигмі загальнодержавних інтересів. Фінанси України. 2004. № 2. С. 109–117.

20. Кузь В. І. Податкова система: навч. посіб. Київ: Чернівецький національний університет, 2022. 242 с.

21. Куценко Т. Бюджетно-податкова політика. К. : КНЕУ, 2005. 508 с.

22. Малишко В. В., Пучко А. О. Фінансова політика України на сучасному етапі. Траектория науки. 2017. Т. 3, № 1. С. 4.1-4.8.

23. Макарук О. В. Сутнісно-функціональна характеристика державної податкової політики України. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2019. No 2. С. 215–220. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2019_2/18.pdf

24. Межейнікова В. Сутнісні аспекти податкового адміністрування в Україні. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Суми, 2015. Т. 13. С. 88–97.

25. Мережко С., Ушолік Н., Лизунова О. Порівняльний аналіз податкових систем зарубіжних країн та України. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-76.

26. Міністерство фінансів України «Податкова політика». URL: https://mof.gov.ua/uk/tax-policy

27. Новосельська Л. І., Козанкевич В. А. Переваги та недоліки Податкового кодексу України. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21. URL: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/21_5/269_Now.pdf

28. Нікітішин А. О. Методологічні основи формування та розвитку податкового регулювання. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. Вип. 1 (24). С. 215–220.

29. Петик Л. О., Себестянович І. С. Податкова політика України в сучасних умовах. Молодий вчений. 2021. No 2 (90). С. 267–271.

30. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 1 квіт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

31. Податкова система : навч. посіб. ; Ю. Б. Іванов, В. Ф. Тищенко, О. Є. Найденко та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 408 с. URL: http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/24503

32. Принципи справедливості Дж. Ролза. *Етика сьогодні*. URL: http://www.etica.in.ua/printsipi-spravedlivosti-dzh-rolza/..

33. Руденко В.В. Ідентифікація функціональних складових фіскального механізму регулювання інвестиційного розвитку національної економіки. Економіка та держава. Вінниця, 2020. No 7. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2020/12.pdf

34. Рядінська В. О. Соціальна справедливість при оподаткуванні доходів фізичних осіб. Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 2. С. 59–64.

35. Саніна І. С., Ткачик Л. П. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 13. С. 211–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_13_49

36. Семчик О. О. Сучасні концепції оціночних понять у праві: до постановки питання. Наук. вісн. Академії муніципального управління. Серія: Право. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2012_1_28

37. Соколовська А.М. Податкова політика в Україні у контексті її впливу на розвиток економіки. Фінанси України. 2006. No 9. С. 65–81.

38. Статистика зарплат в Україні. *Work.ua – сайт пошуку роботи в Україні*. URL: https://www.work.ua/stat/.

39. Тарасюк Т.Л. Податкова система: навчальний посібник. Чернівці: ЧТЕІ ДТЕУ, 2022. 324 с.

40. Тюріна М. М. Ефективність податкової політики України в рамках інтеграційних процесів. Економіка і суспільство. 2018. Випуск 18. С. 213–218.

41. Фінансовий портал Міністерства фінансів України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/

42. Чернюк Т.В., Юрчишена Л.В. Система оподаткування в умовах війни: правовий та фінансовий аспекти. 2022. URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12852/12757

43. Шило Ж. Реформування податкової системи України: проблема та перспективи. *Bulletin National University of Water and Environmental Engineering*. 2023. Т. 1, № 101. С. 247–258. URL: https://doi.org/10.31713/ve1202322.

44. Business Ready (B-READY). World Bank. URL: http://www.doingbusiness.org